

बैपालको पहिलो बौद्ध मासिक आनन्दभूमि

२०७९ (येया:पुन्हि-पूर्णिमा) वर्ष ५०
बु.सं. २५६६

अंक ५
ने.सं. ११४२

The Ananda Bhoomi (Year 51, Vol. 5)
A Buddhist Monthly : Aug/Sept 2022

प्रमुख सल्लाहकारः
भिक्षु मैत्री महास्थाविर (प्रमुख, आ. कु. वि.)

सल्लाहकारः
भिक्षु धर्मसूत्रि (कार्यवाहक प्रमुख, आ.कु.वि.)

सम्पादक/प्रकाशन संयोजकः
कोण्डन्य

बुद्धविहार भृकुटीमण्डप, ४२२६७०२

सम्पादन सहयोगी : भिक्षु अस्सजि

व्यवस्थापन तथा वितरकः
विवेक महर्जन, स्वयम्भू १८४९४२०५६६

व्यवस्थापन सहयोगी : भिक्षु सरण्कर, आनन्दकुटी

लेखा व्यवस्थापन : सुरेश महर्जन, स्वयम्भू

आवरण डिजाइन/भित्री सेटिङ्ग : विनोद महर्जन

वितरणार्थ सहयोगीहरूः

बुद्धजयन्ती समारोह समिति (श्रीघ.), भिक्षु सुद्धिको, शर्मिला श्रेष्ठ (बौद्ध बुद्धाश्रम-बनेपा), अ. इन्द्रावती (धर्मकीर्ति), सरिता अवाले (ललितपुर), सुश्री वीणा कंसाकार, सुश्री शकुन्तला प्रधान, श्रीमती केशरी वज्राचार्य, (बौद्ध महिला संघ, नेपाल), सुवर्णमुनि शाक्य र प्रेमबहादुर थापा (भैरहवा), कलबहादुर पल्ली मगर र विद्यादेवी शाक्य (बुटवल), याम शाक्य (बेनी), ज्ञानमाला संघ-आनन्द विहार (तानसेन), बलबहादुर गाहा (पाल्या), कृष्णप्रसाद शाक्य (बाग्लुङ), विजय गुरुङ (लमजुङ), शैनी चौधरी (पुजारी लामा) सप्तरी, उत्तमान बुद्धाचार्य (पोखरा), रत्नबहादुर नान्जाली (सुर्खेत), लालबहादुर चौधरीथारु (उदयपुर), अमरबहादुर थापा (कपिलवस्तु)।

मुद्रणः

आईडियल प्रिन्टिङ प्रेस,
ग्वार्को, ललितपुर, फोन: ५४३०५२२

प्रकाशकः

आनन्दकुटी विहार

आनन्द कुटी विहार, स्वयम्भू, फोन: ५३७१४२०
काजि.द.नं. ३४/०३४/०३५/मक्षेहुनि.द.नं. ७/०६९/६२

बुद्धवचनामृत

सब्बे तसन्ति दण्डस्स-सब्बे भायन्ति मच्चुनो

अत्तानं उपमं कत्वा-न हनेय्य न धातये ॥

दण्ड देखेर सबै डराउँछन्, मृत्यु देखेर सबै काँप्तछन्, त्यसकारण आफूभै सम्भारी प्राणीलाई हिसा नगर्नु र नगराउनू ।

दण्ड खनाः सकलै ग्याः, सी धकाः थरथर खाः, अथे जुया थः थेन्तु भापिया सकल प्राणीपित्त स्यायेमते अले स्याके नं मते ।

All are afraid of the stick, all fear death. Putting oneself in another's place, one should not beat or kill others.

- धम्मपद १२९

सम्पर्क कार्यालय

आनन्द भूमि

आनन्दकुटी विहार संस्था, पो.ब.नं. ३००७, काठमाडौं ।

फोन: ५३७१४२०

E-mail : anandakutivihar@gmail.com
gkondanya@gmail.com

Website: anandakutivihar.com.np

www.anandabhoomi.com

वार्षिक रु. १५०/-

एकप्रति रु. ४०/-

वार्षिक ग्राहक बनी सहयोग गराई ।

आनन्दभूमि बु.सं. २५६६

सञ्चारको युग र हाम्रो दायित्व

भन्डै १५, २० वर्ष मात्र भएको छ, आज हरेक मानिसको हातहातमा यसरी मोबाइल प्रयोग भइरहेको छ, मानिसको दैनिक जीवनमा सञ्चारले यति गाँजिसकेको छ कि शायद सञ्चार बिनाको जीवन अहिले कसैले कल्पना समेत गर्न नसकिने स्थितिमा पुगिसकेको छ । त्यसमाधि अन्तरजालोको क्रान्तिसँगै सञ्चार दुईजना व्यक्तिको सम्पर्कका लागि मात्र नभई देश, विदेशमा भएका यावत घटनाको जानकारी समेत हातमा रहेको मोबाइलको माध्यमबाट थाहा पाउन सकिने स्थिति बनेको छ । सिंगे संसार भएभरका जानकारी, सूचना मोबाइलको सानो पर्दामा आनन्दले हेर्न सकिने भइसकेको छ । यसलाई आधुनिक ज्ञान, विज्ञानको नयाँ उपलब्धि मान्न सकिन्छ । प्रविधिलाई इन्कार गरेर बाँच्चा सकिने स्थिति अब रहेन । प्रविधिलाई मानिसले दास बनाउने वा मानिस स्वयं प्रविधिको दास बन्ने भन्ने कुरा मात्र मानिसको स्वतन्त्र छनौटको विषय बनेको छ ।

अन्तरजालोको विकाससँगै सामाजिक सञ्जाल त मानिसको ज्ञान नै बनिसकेको छ । जस्तै व्यस्त मानिसले एक क्षण सामाजिक सञ्जाल नहेरिकन खाएको भात समेत नपच्ने भइसकेको छ । के गृहस्थी, के ध्यानी वा भिक्षु, अनागारिका सामाजिक सञ्जालले सबैको ध्यान तानेको छ, दैनिक जीवनको महत्वपूर्ण अङ्ग बनिसकेको छ । मानिसको ईर्ष्या, सुःख, दुःख, अहंभावको स्रोत समेत सामाजिक सञ्जाल बनिसकेको छ । अरुसँग तुलना गरी खुशी हुने, ईर्ष्या पैदा हुने, लोभ पैदाको निमित्त कारण पनि सामाजिक सञ्जाल बनिरहेका छन् । तथापि मानिसहरु दैनिक व्यस्तताको समय बचाएर सामाजिक सञ्जालमा निकै सक्रिय छन् । अहिले अधिकांश प्रवर्जित त्यागीहरु समेत सामाजिक सञ्जालमा सक्रिय देखिएका छन् । धेरैले धर्मदेशना, ज्ञानगुणका कुरा बाँड्ने माध्यम बनाउनुका साथै आआफ्नो गतिविधि, सहभागिता तस्वीरहरु समेत सञ्जालमा हाल्ने गरेका छन् । कोरोना संक्रमणको बेला भौतिक दूरीमा रहनुपर्ने अवस्थामा सामाजिक सञ्जालमार्फत् धर्मदेशनाको कार्यमा थपै भिक्षु-अनागारिहकार्हको सकारात्मक सक्रियता समेत देखियो । बन्दाबन्दीको बेला यसबाट धेरै उपासकउपासिकाहरु लाभान्वित भए । त्यस्तै सामाजिक सञ्जालकै कारण कुनै सूचना, घटनाको खबर पत्रिका हेरेर भोलिपल्ट मात्र थाहा पाउन स्थिति अब रहेन, तत्काल थाहा पाउन सकिने स्थिति मात्र होइन, त्यसबाटे आफ्नो प्रतिक्रिया दिन समेत सहजै दिन सकिने अवस्थालाई सकारात्मक मान्युपर्णा । सामाजिक सञ्जाल स्वयंमा राम्रो वा नराम्रो भन्दा पनि यसलाई कुन प्रयोजन, कसका लागि ? के सन्देश दिन ?

कति मात्रामा प्रयोग गर्ने भन्ने विषय हाम्रा लागि निकै महत्वपूर्ण रहन्छ ।

अन्तरजालोसँगै आम सञ्चारको माध्यमको विकास र विस्तार पनि निकै भएको छ । सञ्चारको नाउँमा हिजोको छापा, टिभीको संसारमा अहिले अनलाईन, न्युज पोर्टल, युट्युबले पनि ठाउँ ओगटिसकेको छ । सार्वजनिक महत्व, चासो र सरोकारको विषय यत्रत्र प्रकाशन र प्रसारण हुने क्रम जारीसँगै तीव्रता पनि आएको छ । यसमा प्रवर्जितहरुको समेत गतिविधि, विहारका गतिविधिलगायत विभिन्न विषयलाई आलोचनात्मक वा प्रचारात्मक वा मुख्य समाचारको रूपमा प्रकाशन र प्रसारण हुन्छ भने त्यसलाई प्रसारण गरेकै आधारमा उत्तेजित हुने र बढी प्रतिक्रियात्मक दिने भनेको सञ्चारको स्वभाविक गति वा धर्मलाई नबुझ्नु हो । हामी मङ्गल ग्रहबाट आएको प्राणी त होइनौं, ताकि कसैले हाम्रो कमीकमजोरी वा सुधार गर्नुपर्ने विषयमा समाचार नै लेख्न नहुने हो ? वा हामीमा सुधार गर्नुपर्ने विषय नै छैन भन्ने भान हुणेगरी सञ्चारमाध्यममा आएको विषयकस्तुबाट उत्तेजित हुने, चेतावनी वा निषेध गर्नेस्तरसम्म प्रस्तुत हुनुपर्ने या नपर्ने, यो अत्यन्त चिन्तनीय विषय हो ।

सञ्चारमा हाम्रो सरोकारको विषय कसरी आकर्षक तरिकाले प्रस्तुत गर्ने ? हामीले यसलाई कसरी प्रयोग गर्ने भन्ने सवाल मुख्य हुनुपर्नेमा सञ्चारमा कुनै अमुक विषय किन प्रसारण गरिस भन्ने शैलीमा हामी बौद्ध संघसंस्थाहरु प्रस्तुत हुनु भनेको खुल्ला युग र प्रेस स्वतन्त्रता, सञ्चारको विकासको गति नबुझ्नुको सूचक मात्र हो भने बरु यस्तोबेला अविद्यिल उत्तराधिकार सम्पन्न जवाफदेहिता निर्वाह गर्न सक्नुपर्दछ । अतः सञ्चार क्षेत्रमा हाम्रो उपस्थिति कसरी बढाउने भन्ने प्रश्नलाई मुख्य बनाउनुपर्दछ । हरेक मानिसले सार्वजनिक सरोकारको विषयमा सामाजिक सञ्जालमा राख्ने सूचना सम्प्रेषण गरिरहेका छन् । सूचनासँगै फेक न्युज, वा मिथ्या सूचना वा दुष्प्रचारको बाढी नै आएको छ । कुन सूचना ? कुन मिथ्या सूचना ? वा कुन दुष्प्रचार भन्ने छुट्याउन कठिन भइसकेको छ ? अन्तरजालोको विकासले थपेको अवसरसँगैको यो एउटा चुनौती हो । यस चुनौतीलाई सामना गर्न सामाजिक सञ्जालसम्बन्धी ज्ञान, आम सञ्चार विषयको ज्ञान आवश्यक रहेको छ भने सार्वजनिक जीवन यापन गर्ने प्रवर्जित त्यागीहरुका लागि त भन् आवश्यक रहेको छ । के फेसबुकमा राख्ने, के नराख्ने विषयमा ज्ञान हुन अति जरूरी भइसकेको छ । यसलाई वरदानको रूपमा प्रयोग गर्ने वा अभिशाप सिद्ध गर्ने यो हाम्रो प्रयोग र विवेकमा भरपर्ने कुरो हो ।

विषय-सूचि

क्र.सं.	विषय	लेखक	पृष्ठ
१.	बुद्ध, वर्ण व्यवस्था र वर्ग संघर्ष	मेखराज उदय	४
२.	बुद्ध जन्मस्थल लुम्बिनी वरिपरिको वस्तुस्थिति...	शाक्य सुरेन	७
३.	मानवदावादी विज्ञानसम्मत बुद्धधर्मको लाप उन्मुखता....	दुर्गलाल शिल्पकार	१३
४.	तानाशाह शासकले मेटाउन नसकेको क्याम्बोडियामा बुद्धधर्म राजेन मानन्धर		१७
५.	दर्श पर्व र बौद्धहरूको चासो	शिशिल चित्रकार	२२
६.	Three Great Buddhist Pilgrims of China	Amrit Ratna Tuladhar	२५
७.	दश पारमिता-८	आचार्य भिक्षु कुमार काशयप	२९
८.	बौद्ध गतिविधि		३०

भगवान् ! तिमीले मार्ग देखायौ

- डा. गणेश माली, क्षेत्रपाटी ।

अनि एकदिन,
बाटो भुलेका हामीहरुलाई
करुणा भरी हृदयले अङ्गाली,
भवचक्रको दुःखबाट उद्धार गर्न
आर्यसत्यको ज्योति जगाई
भगवान् तिमीले मार्ग देखायौ !

बाँच्न चाहने हामी प्राणीहरु
अनन्त सुखको कामना गर्दै
अनित्यता व्याप्त यस विश्वमा
जन्म जन्मान्तर जंजालमा फँस्दै
महान् दुःखाग्निमा जली रह्यौं ।

धन्य भयौं हामी, हे महाकारुणिक !
शीतल छहारी पाई तिम्रो
ज्योति फैलोस् विश्वभरि नै,
पाउन् सबले शान्ति भगवान् !
तिम्रै यस शीतल छहारीमा !

(आनन्दभूमि वर्ष २८ अंक ११/सत्यतत्त्व एक चिन्तन, २०६० बाट)

बुद्ध, वर्ण व्यवस्था र वर्ग संघर्ष

मेरेज उदय

सन् १८७९ मा जर्मनीमा जन्मिएका विश्व प्रसिद्ध वैज्ञानिक अल्बर्ट आइन्स्टाइनले भनेका थिए- ‘भविष्यको धर्म कस्मिक (ब्रह्माण्डीय) हुनेछ, जहाँ न ईश्वरको स्वरूप मान्छेको जस्तो हुनेछ, न कठुरपना । त्यसका लागि बुद्धधर्म सबैभन्दा उत्तम हुनेछ ।’ आइन्स्टाइन सैद्धान्तिक भौतिकवादी थिए र उनलाई सापेक्षता र द्रव्यमान-ऊर्जा समीकरण खोजका लागि सन् १९२९ को नोबेल पुरस्कार प्रदान गरिएको थियो ।

बुद्ध, कार्ल मार्क्स र अन्बेडकर व्यापक बहस हुँदै आएका पात्र हुन् । विशेषतः भारत हुँदै नेपाल प्रवेश गरेका, त्यति मात्रै होइन, दक्षिणएशिया र ब्राह्मण (हिन्दु) धर्मावलम्बी भएका देशहरूमा फैलिएको महामारी जात (वर्ण) व्यवस्था र वर्ग संघर्ष सम्बन्धमा बहस र विवाद व्यापक फैलिदो ऋममा छ ।

ब्राह्मणहरू जहाँ-जहाँ पुगे, ब्राह्मण धर्म, संस्कृति, वैदिक मान्यता, वर्ण व्यवस्थामा आधारित कानुन र धार्मिक राजनीति त्यहाँ-त्यहाँ लागू गरे । वर्ण व्यवस्था दक्षिणएशियाका कुनै मूलवासी समुदायको मौलिक धार्मिक-सामाजिक मान्यता र राजनीतिक व्यवस्था थिएन, होइन । त्यसैले बहसमा छन् बुद्ध, मार्क्स र डा. भीमराव अन्बेडकर अर्थात् वर्ण व्यवस्था र वर्ग संघर्ष ।

‘जात व्यवस्था अन्त्य गर्नका निम्नि बुद्ध र अन्बेडकर पर्याप्त छैनन्, त्यसका निम्नि मार्क्स अनिवार्य छन्,’ यो मान्यता भारतीय कम्युनिस्ट, वाम पार्टी हुँदै नेपाल प्रवेश गरेको हो । अर्थात् ब्राह्मणवादले नेपाल प्रवेशमा प्रयोग गरेको बाटो हुँदै यो मान्यता पनि नेपाल पस्यो ।

कार्ल मार्क्स ६ वर्षको हुँदा अर्थात् सन् १८२४ मा उनको

- जाति व्यवस्थामा आधारित छुवाघूत, जातीय विभेद जस्ता समस्याको समाधान समाजवादी समाज या राज्य निर्माण गरेर गर्न सकिदैन । यो धाम जातिकै प्रष्ट विषय हो । समाधानका निम्नि बुद्ध-अन्बेडकरको मार्गमा नहिंडेर सुखै छैन ।

परिवारले यहुदी धर्म परिवर्तन गरी इसाई धर्ममा प्रवेश गरेको थियो । उनका पिता हाइनरिख मार्क्सले उनीसहित इसाई धर्ममा प्रवेश गरी बालक कार्ल मार्क्सको शिक्षाको ग्यारेण्टी गरेका थिए ।

मार्क्सका बाजे लेवी मार्क्स जर्मनीको एक गाउँ ट्रिलिका रब्बी अर्थात् पुरोहित थिए । यहुदी धार्मिक कट्टर समुदाय भएकाले बालबालिकालाई शिक्षा दिन वर्जित गरिएको थियो । यहुदीहरू विश्वभरि धर्म परिवर्तन गर्दै इसाई बन्ने क्रम जारी रहेको त्यस समयमा मार्क्स परिवार पनि इसाई बने, जसका कारण उनले औपचारिक शिक्षा प्राप्त गर्ने मौका मिल्यो ।

तथापि भारत-नेपालका टुप्पी राख्ने, जनै धारण गर्न बाहुन-क्षत्री हिन्दु, इस्लामदेखि टाउकोमा फेटा बाँध्ने शिख कथित मार्क्सवादीहरू भने अन्बेडकरले धर्म परिवर्तनको नीति लिएको भन्दै निन्दा र आलोचना गर्ने गर्छन् ।

यो केवल मिथ्या आरोप मात्रै हो । उनीहरूका आदर्श मार्क्सले नै धर्म परिवर्तन गरेको तथ्यप्रति भने अँखा चिम्लिङ्छन् । अन्बेडकरमाथि जुन आरोप लगाइन्छ, ती हास्यास्पद र कुतर्क मात्रै हुन् ।

अन्बेडकर र मार्क्स अर्थात् वर्ण व्यवस्था र वर्ग संघर्ष

विभिन्न अनुसन्धानकर्ता तथा विद्वानहरूको खोजको निष्कर्ष एवं मान्यता बमोजिम बुद्धको समयमा वर्ण व्यवस्था

आनन्दभूमि

पढौं पढाओं, समयमै वार्षिक ग्राहक बनौं

आनन्द कुटी विहार संस्था, पो.ब.नं. ३००७, काठमाडौं, फोन: ५३७१४२०
E-mail : anandakutivihar@gmail.com, anandakutivihar@ntc.net.np

थियो, शूद्र थिए तर छुवाछूत थिएन। शूद्र विशाल वर्ण (समुदाय) हो। यहाँ स्मरणीय कुरा के छ भने सबै शूद्रलाई अछूत बनाइएन, शूद्र जातिमध्ये केहीलाई मात्रै अछूत बनाएको थियो।

अर्थात् सबै शूद्र जाति अछूत होइनन्, तर अछूत सबै शूद्र हुन्। अन्वेषकरका अनुसार ई. ४०० को हाराहारीतिर मात्रै शूद्रभित्रका केही समुदायलाई अछूत जाति घोषित गरिएको हो।

कार्ल मार्क्सलाई धेरै कुराको जानकारी थियो तर दुइटा कुरा ज्ञात थिएन। जसमध्ये पहिलो- वर्ण व्यवस्था, छुवाछूत, विभेदबाटे मार्क्सलाई ज्ञान थिएन। दोस्रो- ब्राह्मणवादबाटे पनि उनलाई जानकारी थिएन। त्यसैले यी दुई विषयमा मार्क्स आजीवन मौन बसे।

सन् १७८९ देखि १७९९ नोभेम्बरसम्म साडे १० वर्ष चलाइएको फ्रान्सेली राज्यक्रान्तिले फ्रान्समा परम्परागत राजतन्त्रको अन्त्य गरी लोकतान्त्रिक गणतन्त्र र धर्मनिरपेक्षताको स्थापना गरेको थियो। उक्त राज्यक्रान्तिले मुख्यतः तीन आधार तयार पान्यो, जसमा भ्रातृत्व, स्वतन्त्रता र समता थिए। तर क्रान्तिपश्चात् अन्तिमको समता स्थापित गर्न सकेन।

त्यसै १९७७ मा जारको स्वेच्छाचारी शासनका विरुद्ध लेनिनको नेतृत्वमा भएको रसी कम्युनिस्ट क्रान्तिले समता स्थापित गर्न सफल रहे तापनि अन्य दुई मुद्दा स्थापित गर्न अक्षम रह्यो। त्यसैले आर्थिक समता स्थापित गर्दैमा भ्रातृत्व र स्वतन्त्रता प्राप्त हुनसक्दैन। अतः निष्कर्षमा कम्युनिस्ट अर्थात् मार्क्सवादी क्रान्तिले समता प्राप्त गर्न सकिएला तर तिनै मुद्दा भ्रातृत्व, स्वतन्त्रता र समता प्रदान गर्न सक्दैन।

अन्वेषकर र मार्क्सवाच भिन्नता मात्रै छैन, धेरै समानता समेत छन्। विवाद अन्वेषकर र मार्क्सवादी लालबुझकंडहरूसँग मात्रै हो, स्वयं मार्क्ससँग होइन। अन्वेषकरले जातीय संघर्षलाई मूलतः वर्ग संघर्ष मानेका छन्। उनले जातिका लागि वर्ग शब्दको प्रयोग धेरै पटक गरेका छन्।

त्यसैले अन्वेषकरवादी दलित या मूलवासी समुदायलाई वर्ग-समुदायको रूपमा व्याख्या गर्नु उपयुक्त हुन्छ। त्यसै क्रान्तिमा हिसा र बल प्रयोगको सिद्धान्तलाई पनि अन्वेषकर अनिवार्य मान्दछन्।

उनी भन्छन्, 'हिसा र बल प्रयोग एक अकाद्य सत्य हो कि तपाईं हिसादेखि बचेर रहन सक्नुहुन्न। अहिसात्मक सत्याग्रह जस्ता बाटो तब अपनाउन सकिन्छ जब परिस्थिति

यस्तो होस् कि सिर्फ त्यो मात्रै प्रतिरोधको उत्तम मार्ग बाँकी रहोस्।

बल प्रयोगको सम्बन्धमा अन्वेषकरको भनाइ छ, 'बल प्रयोगलाई तपाईं न सधैंका लागि रोक्न सक्नुहुन्छ, न समाप्त नै गर्न सक्नुहुन्छ, त्यसैले बुद्धले पनि आफ्नो समकालीन कोही राजालाई सेना समाप्त गर्न या अपराधीलाई दण्डित गर्न व्यवस्थाको पूर्णतया भंग गर्नका लागि कहिल्यै भनेनन्।'

गान्धी, अछूत र अन्वेषकर

भारतीय सर्वोच्च अदालतले २४ मार्च २०१७ मा एक विशेष फैसलामार्फत हरिजन शब्द प्रयोग गर्न प्रतिबन्ध लगाएको छ। सर्वोच्चले हरिजन शब्दलाई आपराधिक घोषणा समेत गरेको छ र अब सरकारी कामकाजमा यो शब्द प्रयोग गरिएमा त्यसका विरुद्ध मुद्दा दायर गर्न सकिनेछ।

अदालतको त्यस आदेश बमोजिम केन्द्र तथा प्रदेश सरकारले हरिजन शब्द प्रयोगमा बन्देज लगाइसकेको छ। हरिजन शब्द प्रथम पटक प्रयोग गर्ने व्यक्ति गान्धी थिए। भारतको संविधान बमोजिमका अनुसूचित जातिलाई उनले यो शब्द प्रयोग गर्ने गर्थे। दलित शब्द समेत भारतमा वर्जित छ।

गान्धी २१ पटक अनशन बसे। तर उनले छुवाछूत अन्त्यका निस्ति कुनै अनशन बसेनन्। अन्वेषकरद्वारा १९४५ मा लिखित एक पुस्तकमा लेखिए अनुसार नासिकस्थित कालाराम मन्दिरमा अछूतले प्रवेश पाउनुपर्ने माग राखेर अन्वेषकरको नेतृत्वमा सत्याग्रह राखियो, तब गान्धीले त्यस कार्यको कडा शब्दमा निन्दा गरे।

गान्धीको मान्यता थियो, अछूतले मन्दिर प्रवेशको माग गर्नु धर्म विनासक कार्य हो, त्यति मात्रै होइन सत्याग्रह (अनशन) बस्नु शास्त्र बमोजिम शूद्रको कुनै अधिकार होइन। यी दुबै धर्म विरोधी कार्य हुन्। स्मरणीय छ, अन्वेषकर हिन्दु धर्मभित्र रहेर वर्ण व्यवस्था, छुवाछूत, विभेद अन्त्य गर्न चाहन्थे, अन्त्यमा असम्भव देखेपछि बुद्धधर्ममा प्रवेश गरे।

अन्वेषकरका अनुसार अन्तरजातीय विवाह र बुद्धधर्मको मार्ग जातिवाद उन्मूलनको हो। मनुस्मृतिमा समेत एक ठाउँमा शूद्रले ७ पुस्तासम्म ब्राह्मणसँग विवाह गरेमा ब्राह्मण बन्ने बताइएको छ, यद्यपि त्यसको बाटो या विधिबाटे मौनता छ।

हाम्रो मूल समस्या ब्राह्मणवाद हो, नकि दलित। ब्राह्मणवादका दुई आधार छन्, पहिलो- वर्ण व्यवस्था (पछि त्यसलाई जाति व्यवस्था भयो) र दोस्रो- पितृसत्ता। पितृसत्ता

अनुसार बाल विवाह, सती प्रथा र विवाहमा अभिभावकको नियन्त्रण (प्राधिकार) व्यवस्था पर्छन् ।

ब्राह्मणहरूले बाल विवाह अर्थात् महिनावारी हुनुभन्दा अगाई छोरीलाई विवाह गरिदिने व्यवस्था जाति व्यवस्था टिकाइराखनका लागि बनाएका थिए । किनभने छोरी-चेलीलाई उमेर पुगेर विवाह गर्ने अधिकार दिने हो भने, उनको अर्को जातिमा विवाह हुनसक्ने खतरा देखेर धर्मको दुर्वाई दिँदै बालिका हुँदै विवाह गरिदिने व्यवस्था गरे । अन्य वर्ण (जाति) मा विवाह भयो भने वर्ण (जाति) व्यवस्थाको नाश हुन्छ ।

त्यसै सती प्रथा पनि जाति व्यवस्था टिकाउनका लागि रघिएको क्रूर प्रथा हो । विधवालाई कपाल मुण्डन गर्ने, नयाँ कपडा लगाउन नदिने, सार्वजनिक स्थानमा हिँड्डुल गर्नबाट वज्चित राख्ने, जसरी हुन्छ कुरुप बनाउने जसका कारण उनीसँग कोही पुरुष आकर्षित नहोउन् र दोस्रो विवाहका लागि सम्भव नहोस् । विधवालाई दोस्रो विवाह निर्मित अनुमति नदिने ।

किनभने विधवाको अन्य जातिको युवासँग प्रेम र विवाह हुने खतरा देखे । यदि त्यस्तो भएमा जाति व्यवस्था संकटमा पर्ने हुन्थ्यो । जति बन्धनमा बाँधेर, कुरुप बनाइए पनि विधवाको विवाह हुने खतरा टार्न नसकेर ज्युँदै रहेपछि धर्मको आडमा विधवालाई मृत पतिसँगै जिउँदै डढ्नुपर्ने अनिवार्य नियम बनाइयो । अर्थात् सती प्रथाको व्यवस्था लागू गरियो,

त्यो केवल जाति व्यवस्था कायम राख्नका लागि नै थियो ।

त्यसै बालिग, वयस्क छोरा या छोरीले आफ्नो जीवन साथी आफै रोज पाउनुपर्ने प्राकृतिक अधिकार हो । तर त्यसलाई नियन्त्रणमा लिन सन्तानको विवाह गर्ने अधिकार र दायित्व उनका पिता, अभिभावकलाई दिइयो । अभिभावकले आफै जातिमा बाहेक अन्य जातिमा विवाह गराइदिने सम्भावना हुँदैन, यसका कारण जाति व्यवस्था जीवित रहन सम्भव रहिरह्यो ।

भारतमा जस्तै नेपालका केही कथित मार्क्सवादी कम्युनिस्टहरू समाजवादी समाज र व्यवस्था लागू गरी जाति व्यवस्थाको समाधान गर्ने गफ हाँक्ने गर्दछन् । समाजवाद राजनीतिक र आर्थिक दुवै विवादित व्यवस्था हो । तथापि समाजवादी समाज, राज्य निर्माण गर्दा आर्थिक समताको लक्ष्य पूरा गर्न सकिने आशा गर्न सकिएला ।

तर जाति व्यवस्थामा आधारित छुवाछूत, जातीय विभेद जस्ता समस्याको समाधान समाजवादी समाज या राज्य निर्माण गरेर गर्न सकिदैन । यो घाम जतिकै प्रष्ट विषय हो । समाधानका निर्मित बुद्ध-अम्बेडकरको मार्गमा नहिँडेर सुखै छैन । मार्क्स जीवितै हुँदा पनि अहिलेका जस्तै लालबुझक्कडहरूबाट वाक्क भएर मार्क्स आफैले कुनै प्रसङ्गमा भनेका थिए, 'थ्याङ्क्स गड आई एम नट ए मार्क्सिस्ट !'

- २०७९ भदौ १५

बुद्धको जन्मभूमि राष्ट्र नेपालमा

सुख-शान्ति फैलिरहोस् ।

सम्पूर्ण नेपालीहरूमा धार्मिक चेतना

विकास होस् ।

मिलन बहुउद्देश्यीय सहकारी संस्था लिमिटेड

पाको, न्यूरोड, काठमाडौं, फोन : ४२३१०३६, ४२९६३३५, फ्याक्स : ४२९६९६७

बौद्ध जन्मस्थल लुम्बिनी वरिपरिको कस्तुरिस्थिति-चुनौति कि अवसर ?

शार्य सुरेन, हःखा, ललितपुर

विश्वशान्तिका नायक भगवान् बुद्धको जन्म-स्थल लुम्बिनी नेपालको तराईको रूपन्देही जिल्लामा पर्दछ । यो हामी सबै नेपाली र विश्वका सम्पूर्ण शान्तिप्रेमीहरूको लागि गौरवको कुरा हो । यो क्षेत्रको ऐतिहासिक, साँस्कृतिक सम्पदाको सुरक्षा र प्रबद्धन गर्नु हामी सबैको कर्तव्य हो । जनरल केशर सम्मेत र डा. फुहरको प्रयास र उत्खनन्बाट पत्तालागेको यस ठाउँलाई संयुक्त राष्ट्र संघको विश्व सम्पदा सूचीमा राख्नुको साथै संयुक्त राष्ट्र महासंघका महासचिव ऊ थान्तको प्रयासमा लुम्बिनीको १४.१५० रोपनी क्षेत्रलाई गुरुयोजना बनाई लुम्बिनी विकास कोषअन्तर्गत यसको सुरक्षा र भौतिक पूर्वाधारको विकास गरी बुद्धधर्मको केन्द्रस्थल बनाउने योजना हामी सबैलाई विदितै छ ।

यस गुरुयोजना कार्यक्षेत्रमा ६ वटा गा.वि.स.हरू छन्-

१) एकला गा.वि.स., २) खुदाबगर गा.वि.स., ३) मधुवनी गा.वि.स., ४) भगवानपुर गा.वि.स., ५) लुम्बिनी आदर्श गा.वि.स. र ६) तेनुहवा गा.वि.स. । यी गा.वि.स.हरूको अतिरिक्त मसिना गा.वि.स. जोडेर २०७१ ज्येष्ठ २५ गते नेपाल सरकारले लुम्बिनी वरिपरिको क्षेत्रलाई लुम्बिनी साँस्कृतिक नगरपालिकाको नामले नगरपालिकाको घोषणा गरेको छ । यी गा.वि.स. हरूमा मूलतः थारू, मुसलमान र यादवहरूको बस्ती छ । यी गा.वि.स.का वासिन्दाहरूको जीवनस्तर अति विपन्न र गरिवी रेखा मुनिका छन् ।

अतः लुम्बिनी क्षेत्रको विकासको लागि लुम्बिनीको गुरुयोजना भित्रको क्षेत्रलाई मात्र ख्याल गरेर पुग्दैन । गुरुयोजना भित्रको बौद्ध संस्कृति र सम्पदाहरूको प्रवर्द्धन, संरक्षण र सुरक्षाको लागि त्यहाँका स्थानीयहरूको सामाजिक सुरक्षा (Social Security) को पनि ढूलो भूमिका रहन्छ । लुम्बिनीको गौरवलाई जोगाउन, भगवान्को दया र करुणा फैलाउन लुम्बिनी वरिपरिका गाउँहरूमा हाम्रो सक्रियता र सेवा पुन्याउनु छ, ताकि लुम्बिनी गुरुयोजना भित्रका बौद्ध संस्कृति र सम्पदा तथा नवनिर्मित

- लुम्बिनी परियोजना वरिपरि सामुदायिक विकासका प्रयासहरू नभएका होइनन् । विभिन्न गैरसरकारी संस्थाहरू, ग्रामिण बैंक र केही सरकारी निकायहरूबाट सामुदायिक विकासमा केही प्रयासहरू भएका छन् । तर ती पर्याप्त छैनन् । भिक्षु मैत्री महास्थविरद्वारा वि.सं. २०५० देखि शुरू गरिएको अन्तर्राष्ट्रिय बौद्ध समाजका क्रियाकलापहरू, जस्तै दैनिक नि.शूल्क स्वास्थ्य विलिङ्क, विभिन्न स्वास्थ्य शिविर, ऐम्बुलेन्स सेवा, खानेपानी धारा तथा इनार निर्माण, सिंचाईको लागि पम्पसेट, प्राथमिक स्वास्थ्य सेवा, राहत कार्यक्रमहरू प्रभावकारी देखिएका छन् ।

मन्दिरहरूमा उनीहरूको माया, करुणा जागोस, भविष्यमा उनीहरूले लुम्बिनी सुरक्षाको लागि पनि टेवा पुन्याओस् । अतः लुम्बिनी गुरुयोजना क्षेत्र वरिपरिका जनताहरूको सर्वाङ्गिण विकासको लागि पनि समानान्तर रूपमा एकीकृत योजनाहरू हुनु आवश्यक छ । यसको लागि यस क्षेत्रको वस्तुरिस्थितिबारे जानकारी हुनु अन्त्यन्त जरूरी देखिन्छ । लुम्बिनीप्रति बौद्धजन्मस्थलको नाताले श्रद्धा देखाउनेहरूको ध्यान लुम्बिनी वरिपरिको वस्तुरिस्थितिमा पनि जाओस भन्नाको लागि त्यहाँको जनजीवनको धार्मिक, साँस्कृतिक, आर्थिक र सामाजिक स्थितिबारे मोटामोटी बुझ्नु आवश्यक छ । अतः लुम्बिनीको गुरुयोजना कार्यक्षेत्र छोडेर उपरोक्त ७ वटा गा.वि.स.हरू समेतेर लुम्बिनी साँस्कृतिक नगरपालिकाको जनजीवनको अध्ययन गर्नु आवश्यकता महशुस गरेर यो लेख तैयार पारिएको छ ।

१. लोकदर्शन वज्राचार्य, वि.सं. २०६३, लुम्बिनी - एक स्मृति, काठमाडौं, श्रीमती बासन्तीदेवी वज्राचार्य तथा सम्पूर्ण दर्शन परिवार, पृष्ठ ४६

लुम्बिनी वरिपरिका स्थानीयवासीहरूको भनाई :

महिलबारका थारूहरूको भनाई : लुम्बिनी वरिपरिका आदिवासी थारू हुन् । उनीहरू औल पचाई ३००० वर्ष अगाडिदेखि यहाँ बस्दै आएका हुन् । शाक्य जात थिएन । शाक भन्ने रुख्य थियो, शाकबाट सखुवा भई शाक्य भनिएको हो । शाक्यहरू त क्षेत्रीय कूलका सूर्यवंशी थिए । त्यतिखेर औल लागेपछि कोही भागे, कोही मरे । थारू मात्र यहाँका बासिन्दा भए । औल उन्मूलन भएपछि यहाँ अन्य जातिहरूको बस्ती फेरि बढ्दै गयो ।^२

थारूहरूको धेरै जग्गा जमीन भएको हुँदा खेती गर्न जग्गा दिएर, खाना, बस्ने घर दिएर यादव र मुस्लिमहरू यहाँ आएका हुन् । उनीहरूको पनि बसोबास बढ्दै गयो, अब उनीहरू जग्गा मालिक भएका छन् ।

भगवानपुर गा.वि.स. यादवहरूको भनाई :

शाक्य कहाँ गए ? हामीलाई थाहा छैन । यादवहरू पशुपालन र खेती गर्ने जात हो । यहाँ भैसी चराउन जंगल धेरै थियो, जग्गा प्रशस्त थियो, मान्छे कम थियो, त्यसैले भैसी चराउँदै यहाँ यादवहरू बस्ती बस्न आए । दुईपुस्ता पहिलेदेखि आएको हामीलाई थाहा छ ।^३

मसिना गा.वि.स. का मुसलमानहरूको भनाई :

यहाँका शाक्यहरू कसरी पलायन भए ? हामीलाई थाहा भएन । मुस्लिमहरू कसरी यहाँ आएको पनि हामीलाई थाहा छैन । तर पुर्ख्यालीदेखि यहाँ रहेको खेती किसानी गर्दै आएको छ ।

कसै कसैको भनाई अनुसार शाक्यहरू शाक्यवंश मात्र थिए । त्यतिखेरका कपिलवस्तु, लुम्बिनी र देवदहका सबै जनताहरू शाक्य थिएनन् ।^४

स्थानीय बौद्ध अवशेष/पंरम्परा :

स्थानीय बौद्ध अवशेष: ऐतिहासिक राजा अशोक मौर्यवंशका थिए । लुम्बिनी साँस्कृतिक नगरपालिकाभित्र वर्तमानमा पनि लुम्बिनी आदर्श र भगवानपुरमा गरी ८९ जना मौर्य जनजातिको संख्या देखिएको छ । यो अशोकालीन मौर्यवंशकै अवशेष हुन सक्छ । यो अध्ययनको विषय हो । किनभन्ने भारतमा अन्यस्थलमा मौर्यहरूलाई जस्तै यहाँका मौर्यहरूलाई “मौरिय” “मुराव” भन्ने गरिएको छ । यिनीहरू वर्तमान भारतमा मौर्यहरू भैं तरकारी

खेती गरी जीविका गर्दछन् । यिनीहरूलाई वर्णव्यवस्था अनुसार शूद्र तहमा नलिई भारतका मौर्यहरूलाई जस्तै जनजातिअन्तर्गत OBC मा पारेका छन् । यिनीहरूले आफ्नो बौद्ध परम्परा बिर्सिसकेका छन् र हिन्दूधर्म मान्ने गर्दछन् । भारतका मौरिय, मुराव, काछि, शाक्य, कुशबहा र कोयरीको अवस्था पनि यही नै हो । आजकलका शिक्षित मौर्यहरूबीच आफू अशोककालीन मौर्यवंशी हुन भन्ने चेतना जागरण हुनथालेको छ ।

यहाँको स्थानीय बौद्ध अवशेष परम्परा : लुम्बिनीमा प्रत्येक वर्ष चैत्रपूर्णिमाका दिन महोत्सवको रूपमा बुद्धपुजा तथा मेला भर्न नेपाल र भारतबाट पचासौ हजार मानिस भेला हुने गर्दछन् (लुम्बिनी वरिपरिका मुस्लिमबाहेक थारू, यादव सबै स्थानीयहरू) ।^५

मूल दिनको विशेष महिमा :

१) मेला भर्न आउने मानिसहरू विशेष गरेर आईमाई र ६ महिने दृधेबालकदेखि १०/१२ वर्षका केटाकेटीहरू हुन्छन् । त्यहाँ समिलित केटाकेटीहरू र आईमाईहरू पवित्र कुण्डमा नुहाउँछन् ।

२) नुहाएपछि आईमाईहरू लुगा फेर्दा चोली नलगाउने र प्रायः पहेलो र कलेजी सारी लगाउने गर्दछन् ।

३) पूजा गर्नुभन्दा अगाडि सबै केटाहरूलाई शीर (कपाल) मुण्डन गराईन्छ । कपाल खौरिंदा कपाल (टुपी) पनि बाँकी राख्नु हुँदैन ।

४) त्यति गरिसिकेपछि पूजामा आमाद्वारा बच्चाहरूलाई पूजा संकल्प राखिन्छ र पूजा थालनी हुन्छ ।

५) पूजा गर्न चारपाटे (चारकुने) मण्डपहरू बनाइन्छन् । मण्डपको माथिल्लो भागमा ३ वटा गोलाहरू (चैत्यस्तूप स्वरूप?) बनाइएकोमा पूजा गरिन्छ ।

६) सबै पूजा गरिसिकेपछि काटेको कपाल, रौं र पूजा सामाग्रीसाथ बच्चाहरू समेत समिलित गराई अशोकस्तम्भमा कपाल चढाउँछन् र पूजा गरी मन्दिरमा रहेको मायादेवीको प्रतिमामा सभक्तिपूर्वक पूजा अर्चना गरिन्छ । त्यही नजिक रहेको थेरवादी विहार र लामा गुम्बाहरू पनि पूजा अर्चना गर्न जान्छन् । सो पूजा अर्चनासिकेपछि पुनः आफ्नै ठाउँमा आई तीनवटा ईटाद्वारा बनाइएको तीनकुने चुलामा कराई घोट्ने भनी हलुवा, रोटी पुरी र शाकाहारी तरकारी आदि बनाई

२. लुम्बिनी साँस्कृतिक नगर जनताहरूसंग सोधपुछ - परिशिष्ट १, महिलबार

३ लुम्बिनी साँस्कृतिक नगर जनताहरूसंग सोधपुछ - परिशिष्ट १, महिलबार, परिष्ट २- भगवानपुर

४. लुम्बिनी साँस्कृतिक नगर जनताहरूसंग सोधपुछ - परिशिष्ट ३ महिलबार

५. वज्राचार्य पूर्वोक्त पाद टिप्पणी १, पृष्ठ १३६, १३७

खान्छन् । पुजारीलाई भेटी चढाउने र दानप्रदान पनि गरिन्छ । यो कार्यपछि खाना खाने गरिन्छ । खाइसकेपछि सबैजना आफ्नो गन्तव्य स्थानतिर प्रस्थान हुन्छन् ।

यो प्रचलनबाट यहाँका स्थानीय बासिन्दाहरूले बौद्ध संस्कार नै गर्दै आएका हुन्, यिनीहरू आदिवासी बौद्धहरू नै हुन् भनी अनुमान गर्न सकिन्छ ।

लुम्बिनीका तीन प्रमुख सामाजिक समुदायहरूको परिचय :

लुम्बिनी वरिपरि माथि उल्लेख गरिए भै तीन किसिमका सामाजिक समुदायहरू छन् । थारू यहाँको आदिवासी समुदाय हो । मुस्लिम यहाँको सबैभन्दा बढी जनसंख्या भएको समुदाय हो । यहाँ मधेशी यादव समुदायहरू पनि छन् । यसबाहेक चमार/हरिजन, कहर, लोध, कुर्मा र मल्लाह पनि यहाँ बसोवास गर्दछन् । यिनीहरू हिन्दूधर्म मान्दछन् । अतः यी समुदायहरू बारे यहाँ केही चर्चा गरिन्छ :-

थारू समाजको परिचय : थारूहरूको भूमि (हिमालको फेद) लाई 'थरहट' भनिन्छ । यिनीहरूको मुखमुद्रा र आकृति मंगोलियन भएता पनि अरु चालचलन आर्यजातिकासँग मिल्दौजुल्दौ छ । थारूहरू प्राकृत, भोजपुरी र मागधी भाषाको समिश्रणबाट तेश्रो मिश्रित भाषा बोल्दछन् ।

थारूजाति यसै भूमिको आदिवासी हो र आजसम्म पनि आफ्नो मातृभूमिलाई स्वर्गभन्दा उत्तम ठानेर कुर्न छाडेको छैन् । यसमा अवश्य नै गौरवको परम्परा छिपेर रहेको हुनुपर्दछ । थारू सरल र सिधा जाति हो । उनीहरूमा लप्पन छप्पन त्यति सारो हुँदैन, शान्तिप्रिय हुन्छ । यो बुद्धगुणकै अंश हुन सक्तछ ।

राना थारूमा विशेष गरी स्वास्नी मानिसको प्रधानता हुन्छ । स्वास्नीले भात खाइसकेपछि त्यो भात लोनेतिर गाउँलेले घस्काई दिन्छ । यसै आधारमा विद्वानहरू अनेक तर्क गर्दछन् ।

बुद्धकालीन रीत अनुसार शाक्यहरूको मावलीमा गएर बच्चा जन्माउने चलन छ, जसरी मायादेवी कपिलवस्तुबाट माईत कोलीयमा जाँदाजाँदै लुम्बिनी उद्यानमा बुद्धको जन्म भएको थियो । यो मावलीमा गएर जन्माउने रीत थारूहरूको पनि हो ।

शाक्यहरूको विवाह शाक्यहरूबीच मात्र हुन्छ, जसरी काठमाडौंका शाक्यहरू । त्यसरी नै थारूहरूको पनि थारू समुदायभित्रै बिहे गर्ने चलन छ ।

थारूहरूमा केही बुद्धधर्मका अवशेषहरू भेटाउन सकिन्छ,

नभए उनीहरू कुनैपनि धर्ममा आस्था राख्नैनन् । कसैको भनाई अनुसार थारू र आसामका देवी कालिका एकै समान श्रोतबाट उत्पन्न भएका हुन् । थारूहरू कालिका देवी र आर्यमूलका उनकी पति शिवलाई पूजा गर्दछन् । ६ यो लुम्बिनी वरिपरिको थारूमा पनि लागू हुन्छ ।

रमानन्द सिंहको "थारूहरूमा बौद्ध संस्कार" अनुसार थारूहरूको धर्म संस्कारमा दुईवर्ग पाईन्छन्- कलियहा र महर्षिया । कलियहा सम्प्रदायले आफ्नो कूलदेवीको रूपमा पार्वतीकै शक्तिस्वरूप कालीलाई पुज्दछन् । महर्षिया थारूहरूले माछा मासु सेवन गर्दैनन्, काटमार गर्दैनन् र रक्सी खाँदैनन् । महात्मा बुद्ध सर्वश्रेष्ठ महर्षि भएको हुनाले उनीहरू आफूलाई महर्षिया भन्दछन् ।

थारूहरूको भित्रे चित्र र कलामा 'धर्मचक्र' ले ठाउँ ओगटेको हुन्छ । उनीहरूको चलन अनुसार माटोको ढिस्को चैत्यजस्तो ४/५ वटा बनाएर पूजा गर्ने चलन छ । जेठपूर्णिमाको दिन उनीहरू लुम्बिनीको महादेवीकहाँ गएर माथि उल्लेख गरिए भै पूजा गर्दछन् । नेपाल राज्यको पूर्वी सीमा मेचीदेखि पश्चिम सिमा महाकालीसम्म अनेक थरिका थारूहरू पाईन्छन् । तीमध्ये केही निम्न छन् : १) रजपूत (राना), २) बतिर (३) खौसिया ४) बोट (५) महाउले (६) महर्षिया (७) बौज (८) खुवाहा (९) राजी (१०) कुचिला (११) दैगोरिया (१२) रम्भल्या (१३) कठरिया आदि ।

थारू समाजका महान्यायधिवक्ता सप्तरीका स्व. रमानन्द प्रसाद सिंहजूले थारूहरूको प्राचीन इतिहास र मानव शास्त्रीय र समाज शास्त्रीय आधारमा विस्तृत अध्ययन गरी थारूहरू बौद्ध हुन, थारूहरू प्राचीन शाक्य हुन भन्ने अभियान चलाए । यसमा काठमाडौं उपत्यकाकाका बौद्ध भिक्षु र विद्वानहरूले पनि साथ दिए ।

मुस्लिम समाज र ईस्लाम धर्म : एक परिचय

"ईस्लाम" शब्दको अर्थ हुन्छ- ईश्वरको इच्छा शरणागति । यही पूर्ण शरणागतिबाटै मोक्ष संभव हुन्छ । ईस्लाम धर्मका अनुयायीहरूलाई मुसलमान भन्दछन् । ईश्वर या अल्लाहको शरणमा आएकालाई मुसलमान भनिन्छ । 'कुरान' ईस्लाम धर्मको ग्रन्थ हो । कुरानको मूल्य आधार पैगम्बर मुहम्मदले सर्वप्रथम पाएका देवदूत ग्रेबियलको दिव्य दर्शन तथा अनुभूति थियो । यसमा मुहम्मदका उपदेशरूपको संकलन छन् । ईस्लाममा दुईमत छन्- १) सुन्नी (२) शिया । मुसलमानका ६ वटा विश्वासहरू र ५ वटा कर्तव्यहरू छन् ।

६. सुवोध कुमार सिंह, वि.सं. २०७५, कपिलवस्तु : एशियाली सभ्यताको भुलुङ्गा, ललितपुर, वरिता सिंह पृष्ठ-२५

लुम्बिनीको साँस्कृतिक नगरपालिकामा अन्य मधेसी समुदायभै मुसलमानहरू पनि नेपालका पुराना बासिन्दा हुन् । यस नगरपालिकामा मुसलमानको बढी बोलवाला छ । जम्मा जनसंख्याको ५१.७७ प्रतिशत यहाँ मुसलमान छन् । यहाँका मुसलमान प्रायः शून्य समुदायका छन् । यहाँ शतप्रतिशत मुस्लिम भएका बस्तीहरू मोसद, इकुलाहा, मजिडिया सुजान डिरुवा इनामपुर पिपरा हुन् भने ५० ५ प्रतिशत जति मुसलमान भएका बस्तीहरू पडिरिया, तेनुहवा, एकला, लोखुडिया शिवगढिया, मोहम्मद नगर हुन् ।

भारतमा भएको सन् १८५७ को प्रसिद्ध गदर विद्रोह उपरान्त बेगम हजरत महल तथा उत्तर भारत नवाब विर्जिस कदरमा साथ शरणार्थी भई आउने क्रममा ठूलो संख्यामा मुसलमानहरू पश्चिममा मधेश तथा केहि पहाडि भूभागमा समेत बस्न पुगेका छन् । लुम्बिनीमा मुस्लिमहरू बढी हुनुको कारणमध्ये यो पनि एक हुन सक्तछ । ६

यादवको एक परिचय

यादव नेपालको तराईको जातिमध्येको एक हो । यादवहरूलाई “अहिर” पनि भनिन्छ । यादवहरूले बोल्ने भाषालाई “आभिरी” भनिन्छ । वेदमा यादवलाई इण्डो आर्यान जातिको रूपमा लिइएको छ । उनीहरू आफूलाई महाभारतका प्रसिद्ध राजा यदुका सन्तान भन्न रुचाउँछन् । मनुस्मृतिले यिनीहरूलाई ब्राह्मण पुरुष र वैश्य महिलाबाट उत्पन्न सन्तानको रूपमा लिइएको छ । यिनीहरूको बसेवास मुख्य रूपमा तराईमा रहेको पाइन्छ । यादवहरूको थरहरूमा अहिर, गोइत, सिंह, गुरमैता, मरबैता, कुसियत, बिराजी सेकबार, किसानौत, बिस्नौते, देशबार, भरखेर, रास, सुवाडी, गुवार, मण्डल, करोडि, दहियार र बडा गुवार आदि छन् । उनीहरू विभिन्न भाषा बोल्ने गर्दैछन् । यिनीहरूको निश्चित भाषा छैन । तर सम्पर्क भाषा अवधि हो । ८

लुम्बिनी वरिपरि यादवहरूको बस्ती पश्चिमालन र खेतीपातीको आकर्षणबाट भएको देखिन्छ । प्रशस्त जग्गा जमीन भएको कारणले थारुहरूले पनि यिनीहरूलाई संभवतः निमन्त्रणा गरे । लुम्बिनी साँस्कृतिक नगरपालिकाभित्र निम्न गाउँहरूमा यादवहरू छन् : १) अघौती गाउँमा यादवको बस्ती घना छ, २) केउताली गाउँको महिलपूर लक्ष्मीपुरमा, ३) मुजातिमा गाउँको रमपुर र मधुवनीमा ।

७. जयप्रकाश गुप्ता, उपेन्द्र यादव, डा. हरिवंश भा, अमरेश नारायण भा, वि.सं. २०६०, नेपालीमा मधेशीमा समस्या, चार विचार, मधेशी मानव अधिकार संरक्षण केन्द्र, पृष्ठ ३

८. प्रा. डा. गोपाल शिवाकोटी, राजनैतिक शब्दकोष - नेपाली - अंग्रेजी-नेपाली, काठमाडौँ : पैरवी प्रकाशन, पृष्ठ १०४७

लुम्बिनी साँस्कृतिक नगरपालिकाको सानो परिचय :

लुम्बिनी क्षेत्र विरिपरिका ७ वटा गाविसहरू गामेर २०७१ जेठ २५ गते नेपाल सरकारले लुम्बिनी साँस्कृतिक नगरपालिका घोषणा गरेको छ । गाविसहरू हुन्-

- १) एकला, २) भगवानपुर, ३) लुम्बिनी आदर्श, ४) मधुवनी,
- ५) खुदाबगर, ६) तेनुहवा र ७) मसिना ।

क) जनसंख्या- (सन् २०७१ को जनगणना अनुसार)

कूल घरधुरी संख्या	-	८,३३१
कूल जनसंख्या	-	६९,९५७
महिला	-	३०,८०१ (५०.३६)
पुरुष	-	३०,३५६ (४९.६४)

ख) पेशा- १०%५ भन्दा बढी कृषि, अन्य- ज्यालादारी, नोकरी, सानो व्यापार ।

ग) दलित र जनजाति : यहाँ दलितहरू २५ भन्दा बढी साना उपजातिहरूमा विभाजित छन्, जस्तै धोबी, विश्वकर्मा, चमार, दर्जा, धरिकार, हरिजन, धवल, पासी, सोनार आदि ।

सामाजिक अवस्था :

लुम्बिनी साँस्कृतिक नगरपालिमा विभिन्न जाति तथा सम्प्रदायहरूको बसोबास रहिआएको छ । यी बासिन्दाहरू विभिन्न सम्प्रदाय तथा धर्म मान्ने भए तापनि एक आपसमा सहिष्णुताका साथ रहेका छन् र पनि समाजका जातीय छुवाछुट, छोरीलाई दोश्रो दर्जाले हेर्न तथा व्यवहार गर्नेजस्ता कुरीतिहरू अझै पनि विद्यमान छन् ।

भाषा :

यस नगरपालिकामा सबैभन्दा बढी बोलिने भाषा भोजपुरी देखियो । यो भाषा लगभग २२,८५९ जनसंख्याले बोल्दछन् । यसपछि अवधि भाषा २०,७९२३ ले नेपाली १,३०८ ले बोल्दछन् । यहाँ पहिलोमा क्रमशः भोजपुरी अवधि र उर्द्ध भाषा बोल्ने पर्छन्, दोश्रोमा क्रमशः मैथिली र नेपाली पर्छन् ।

जाति :

यस नगरपालिकामा भएका विभिन्न जातिहरूमा हेर्दा सबैभन्दा बढी जनसंख्या ५१.७७% मुसलमानको रहेको छ भने पछि क्रमशः आठौसम्म यादव १७.८१% चमार, हरिजन ८.९३%, कहर, ६.०७%, लोछ ५.८९%, कुर्मी ४.०७%, थारु २.८८% र मल्लाह २.५७% रहेका छन् ।

धर्म :

लुम्बिनी सांस्कृतिक नगरपालिकाको धार्मिक अवस्थाको विश्लेषण गर्दा यहाँ ६५% हिन्दूधर्म मान्ने छन् । दोश्रोमा मुस्लिम धर्म मान्ने ३३% छन् भने बुद्धधर्म मान्ने १% र क्रिश्चियन धर्म मान्ने १% प्रतिशत छन् ।

संस्कृति र चाडपर्व :

यस लुम्बिनी सांस्कृतिक नगरपालिकामा विभिन्न

यहाँका किसानहरू थोरैले मात्र कृषिसम्बन्धी तालीम लिएका छन् । यिनीहरूले परम्परागत कृषि प्रणालीबाट नै खेती गर्ने गरेका छन् ।

यस नगरपालिकाको जनताको आयस्थिति बुझन २०७९ कार्तिक महिनामा लुम्बिनी वरिपरिको ३ वटा गाउँ नमूनाको रूपमा छनौट गरी सोधपुछ गरियो । नतीजा यस प्रकार छ:-

	ठाउँ/गाउँ	१. वर्षदिन खान पुगेर जम्मा गर्नसक्ने	२. वर्षदिन खान पुग्ने	३. वर्षदिन पनि खान नपुग्ने
१	महिलावार (थारुसमाज)	२%	५%	९३%
२	केवतालिया (यादवसमुदाय)	२०%	५०%	३०%
३	मसिना गाउँ (मुसलमान)	५%	४५%	५०%

समुदायहरूले मुख्यतया दशै, तिहार, ईद, होली आदि चाडपर्वहरू बढो उत्साह र धूमधामसाथ मनाउने गरिएको पाइएको छ ।

यसको अतिरिक्त यहाँका मुरिलमहरू बाहेक अरु स्थानीयहरू चैत्र पूर्णिमाको दिन लुम्बिनी परिसरभित्र केटाहरूको कपाल खौरी अशोक स्तम्भमा चढाउने चलन छुट्टै विशेषता र स्थानीय किसिमको छ । अब वैशाख पूर्णिमाको दिन बुद्धप्रतिमा यात्रा गर्ने चलन पनि शुरू भएको छ ।

साक्षात्कार स्थिति :

५ वर्ष र ५ वर्षभन्दा माथिको साक्षर दर :

नेपालभरको साक्षरता दर सन् २०११ को जनगणना अनुसार ६५.९% रहेको छ । जसअनुसार महिला साक्षर ५७.४% रहेको छ भने पुरुष साक्षर दर ७५.१% रहेको छ । सरदर गाउँको साक्षर ६८.५%रहेको छ ।

यस लुम्बिनी सांस्कृतिक नगरपालिकाको कूल साक्षरता दर ५४.८२% रहेको छ भने पुरुष साक्षरता दर ६०.५४% रहेको छ । यो लेखन र पढन जानेहरूको साक्षर संख्या हो ।

आर्थिक अवस्था/पेशा

यस नगरपालिका भित्र ९०% भन्दा बढी कृषि पेशामा लाग्नेहरूको बाहुल्यता छ । बाँकीमा ऋमशः ज्यालादारी, घरेलु तथा साना व्यवसाय र व्यापारमा लाग्नेहरू छन् ।

खेतीपातिमा ८०% भन्दा बढीले रासायानिक कम्पोष्ट मल दुबै प्रयोग गर्ने गरेका छन् भने बाँकीले रासायानिक मलको भरमा मात्र खेती गर्ने गर्दछन् । कम्पोष्ट मलको मात्र प्रयोग गर्ने किसानको संख्या निकै कम मात्र छ ।

स्वास्थ्य तथा वातावरण :

चर्पी : स्वास्थ्य तथा वातावरणले नगरपालिकाका बासिन्दाहरूको स्वास्थ्यमा प्रत्यक्ष पारिराखेको हुन्छ । यस नगरपालिकाभित्रका जनताहरूको चर्पीको अवस्था सन् २०११ को जनगणना अनुसार यस प्रकार छन् :-

जम्मा घरधुरी - ८,३३१ साधारण चर्पी - ९८५

चर्पी सुविधा भएको -

घरधुरी - ६,२९२ स्तर तोकिएको

फ्लस चर्पी - ९५४ चर्पी - १०० ।

बिरामी जँचाउने स्थान :

यस नगरपालिका बासिन्दाहरू बिरामी पर्दा धेरैजसो सबभन्दा पहिले स्वास्थ्य केन्द्र जाँदा रहेछन् । कोही कोही धामीझाँक्रीमा र अन्य सेवामा जानेहरू पनि नगण्य मात्रामा छन् । तर ५०% पतिशतले एकभन्दा बढी ठाउँमा सेवा लिन जाँदारहेछन् ।

खेतीपातीको श्रोत :

यस नगरपालिकाको खानेपानीको मूलश्रोत नै हायण्डपम्प हो । नगण्य घरधुरीले मात्र कलधारा र ईनार प्रयोग गरेको देखियो ।

भौतिक पूवाधार :

भौतिक पूर्वाधारको हिसाबले हेर्दा यातायात र बिजुलीको सुविधा ५०% प्रतिशतभन्दा बढीमा अझ पुग्न बाँकी छ । टेलिफोन र हुलाकसेवा राम्रो भएको देखिन्छ ।

यहाँका स्थानीय जनताहरूको आवश्यकतामा सीपतालिम, फोहर व्यवस्थापन, बेगौसमी तरकारी खेतीको तालीम, अन्य शिक्षा आदि प्रमुख छन् ।

समीमाई देवता :

लुम्बिनी वरिपरि र कपिलवस्तुको स्थानीय मौलिक परम्पराको रूपमा समीमाईको पूजा गर्ने चलन छ । 'समीमाई' भनेको स्थानीय बस्ती वरिपरि जंगल या सार्वजनिक जग्गामा माटो या सिमेन्टको हाती बनाएर सालिक जस्तो उभ्याई पूजा गर्ने चलन छ । यो महिलावारको मन्दिर नजिक पर्साको बस्ती नजिक मूल सडकको उत्तर र मसिना गाउँमा देख्न पाइन्छ ।

अक्षय तृतीयाको दिन स्थानीय चलन अनुसार हलोको पूजा गर्ने चलन छ । अक्षय तृतीयापछि समीमाताको पूजा हुन्छ । यो आ-आफ्नो कूलदेवताको पूजाजस्तै हो । भूमिमाताको पूजा गर्ने जस्तै हो । तर यो कूलदेवताको पूजा नभई बस्तीको/गाउँको देवताको पूजा हो । गाउँ बस्तीमा सबै जनता भेला भई खेतीको कामबाट विश्राम भएपछि पूजा गर्ने चलन छ । यो पूजामा हातीलाई रातो/सेतो पताका चढाउने, जलधार चढाउने गरिन्छ । पूजामा नीमको पात, बेसार, धान, कहर, ल्वाड र अधउत भन्ने एक किसिमको फूल नभई हुँदैन ।

समीमाई देवता बस्ती नजिक जंगलमा पर्ती जग्गामा माटोको या सिमेन्टको हाती बनाई, त्यसलाई अनेक रंग र कपडाबाट सजाई स्थापना गर्ने चलन छ । हाती सानो टूलो किमिस किसिमका हुन्छन् र टाढाबाट हेर्दा हातीको एउटा भुण्ड नै बसेको जस्तो भान हुन्छ र आकर्षण र रमणीय देखिन्छ । यो स्थानीय बौद्ध संस्कृतिको अवशेष हो कि भन्ने स्थानीयहरूको अनुमान छ ।

बड्रीमाई (दूर्गादेवी)

मसीना गाउँको माध्यमिक विद्यालय नजिक केही रुख भएको चौरमा बड्रीमाई (दूर्गादेवी) छ । यो मन्दिरमा पूजा गर्न अत्यन्त शुद्धिको ख्याल गरिन्छ । जूता फुकाली पस्तुपर्छ र मन्दिर दर्शन गर्न हातखुट्टा धोई शुद्ध भएर जानुपर्छ । यो देवीले मनोकाङ्क्षा पूरा गरिदिन्छ भन्ने विश्वासमा भारतबाट समेत यहाँ आएर अस्थायी पाल राखेर बसी देवताको आराधना गर्दछन् । हरेक दिन बेलुकी यहाँ दीपावली पूजा हुन्छ । असोज महिनामा यहाँ मेला लाग्दछ ।

लुम्बिनी वरिपरिको विकासको लागि गैरसरकारी संस्थाबाट भएका प्रयासहरू :

लुम्बिनी परियोजना वरिपरि सामुदायिक विकासका प्रयासहरू नभएका होइनन् । विभिन्न गैरसरकारी संस्थाहरू, ग्रामिण बैंक र केही सरकारी निकायहरूबाट सामुदायिक

विकासमा केही प्रयासहरू भएका छन् । तर ती पर्याप्त छैनन् । भिक्षु मैत्री महास्थविरद्वारा वि.सं. २०५० देखि शुरू गरिएको अन्तर्राष्ट्रिय बौद्ध समाजका क्रियाकलापहरू, जस्तै दैनिक निःशुल्क स्वास्थ्य किलनिक, विभिन्न स्वास्थ्य शिविर, ऐम्बुलेन्स सेवा, खानेपानी धारा तथा इनार निर्माण, सिंचाईको लागि पम्पसेट, प्राथमिक स्वास्थ्य सेवा, राहत कार्यक्रमहरू प्रभावकारी देखिएका छन् ।

अर्को संस्था क्रसफ्लोबाट गरिएका स्वास्थ्य, शिक्षा, खानेपानी तथा आय आर्जन कार्यक्रम र अनौपचारिक शिक्षा राष्ट्रिय श्रोत केन्द्रबाट सामुदायिक अध्ययन केन्द्र (Community learning Center) मार्फत गरिएका अनौपचारिक शिक्षा कार्यक्रम, आय आर्जनका लागि सीपमूलक तालीमहरू र छात्रवृत्ति कार्यक्रमले पनि जनतामा प्रभाव पारेका छन् ।

Lumbini Social Service Foundation को मेता कार्यक्रम अन्तर्गत गरिब महिला तथा पुरुषहरूको लागि करुणा गर्लस कलेज, व्यावसायिक शिक्षा, आध्यात्मिक शिक्षा पनि प्रभावकारी ढंगबाट अघि बढेको देखिन्छ ।

TRPAP Tourism for Rural Poresy Pollution Program प्रभावकारी ढंगबाट अघि बढेको थियो । समुदायमा स्थानीय तवरबाट गरिएको जीवकोपार्जन हुने किसिमले अघि बढाएको कार्यक्रमबाट जनतामा आशा पलाएको थियो । माओवादी जन आन्दोलनको कारण अकस्मात् यो संस्था बिलाए ।

लुम्बिनी विकास कोषका कार्यक्रमहरू परियोजना क्षेत्रभित्रमात्र परिलक्षित देखिन्छ । केही समयदेखि चीनिया गुम्बाबाट स्थानीय गरिबलाई चामल वितरण र थाई गुम्बाबाट निःशुल्क आँखा शिविर र वृद्धवृद्धाहरूलाई शिरक, दसना वितरण कार्यक्रम शुरू गरिएको छ, जुन अत्यन्त सराहनीय छ र यो सबै गुम्बा र विहारहरूको लागि अनुकरणीय क्रियाकलाप हो । तर यहाँका अति गरिब जनताहरूको लागि राहतभन्दा पनि गरिबी निवारण हुने सर्वपक्षीय सामुदायिक विकास कार्यक्रमको बढी खाँचो छ । आशा छ, यो लेखले यस दिशातिर ध्यान आकर्षित गरी लुम्बिनी वरिपरिका जनताको कल्याणकारी कार्य गर्नु पनि लुम्बिनी विकासकै अंश हो भन्ने धारणा विकास गर्न सहयोग पुऱ्याउनेछ भनी आशा गर्दछु ।

भवतु सब्ब मंगलम् ।

(सम्बद्ध लेखकको लुम्बिनी साँस्कृतिक नगरपालिकाको जन-जीवन एक अध्ययन, २०७५ थेरवाद बुद्धधर्ममा स्नाकोत्तर उपाधिको आशिक परिपूर्तिको निस्ति लुम्बिनी बौद्ध विश्वविद्यालयबाट सम्बन्ध प्राप्त थेरवाद बुद्धिष्ठ एकाडेमी पेश गरिएको शोधपत्रको आधारमा तैयार गरिएको छ ।)

मानवदावादी विज्ञानसम्मत बुद्धधर्मको लोप उन्मुखता प्रज्ञाविद् बौद्धहरूका लागि विस्फोटक चुनौति-२

एक दुर्गलाल शिल्पकार

durgalalshilpkar@hotmail.com

लोपोन्मुखताको आधार :

यसैले मानव बुद्धिविवेकको उपादेयता यसैमा हुन्छ कि गलत र हानिकारक धर्म छिटो लोप होस् र सम्यक्-दृष्टियुक्त कल्याणकारी धर्म अधिकसे अधिकतम् कालसम्म टिकाउन सकियोस् । तसर्थ २९ वर्षको गृहस्थ भोगाइद्वारा संग्रहित जीवनको कठोर यथार्थता अर्थात् मानवहरू बीचकै आपसी संघर्षको कारण हुने असीमित प्रत्यक्ष अप्रत्यक्ष दुःख, ६ वर्षे दुष्करचर्या निष्फलताको दुःखबाट आर्जित अनुभव कम बहुमुल्यको होइन नै त्यसमाथि अनुत्तर सम्यक् सम्बोधिज्ञान त सर्वोपरी बहुमुल्य हो । त्यसलाई बिलाउन नदिनु विवेकशील प्रज्ञावान् मानव समुदायको सर्वोपरी दायित्व नै हो । तर प्रार्थनाले त्यो दायित्व पूरा हुँदैन, अनि ग्रन्थको पहाड बनाएर या सगरमाथा जत्रो बुद्धमूर्ति बनाएर संभव हुँदैन। केवल बुद्धशिक्षालाई जनउपयोगी रूपमा व्यवहारमा त्याइराख्नु नै एकमात्र सही उपाय हो । माहाकारुणिक बुद्धको मिसन र भिजन यसैबाट पूरा हुनसक्छ ।

बुद्धले आफ्नो शिक्षालाई न वहाँ आफैले न अरुलाई ग्रन्थमा लिपिबद्ध गर्ने अनुमति दिनुभयो, न आफ्नो मूर्ति बनाउने अनुमति दिनुभयो । किनाकि यसो गर्नादिनुको नकारात्मक परिणामबारे वहाँ राम्रै जानकार हुनुहुन्थ्यो । ग्रन्थमा लिपिबद्ध गर्नुको अर्थ वहाँको अमुल्य ज्ञान ग्रन्थभित्र मात्र होइन विहारको कोठाभित्र कैद गर्नु हुनेथियो; फुर्सदमा पल्टाउने र बाँकी गफमा समय बिताउने, पाण्डित्याँइ छाँट्ने मात्र हुन्थ्यो । मूर्ति बनाउन दिनुको अर्थ उपदेशलाई हावामा उडाउने अनि मूर्तिलाई विविध तामसी सामाग्रीले पूजा गरी पुरोहितले आफ्नो पेट भर्ने र मूर्ति ढोग्ने ढोगाउने, जुन पहिल्यैदेखि चल्दै आएको छ ।

लोपप्रतिरोधि उपाय :

आखिरमा महापरिनिर्वाणको ५०० वर्षपछि लिपिबद्ध नगरी नहुने स्थितिमा पुगियो होला भन्ने अनुमान गरौ । शायद त्यतिन्जेलसम्मा बुद्धोपदेश जनसाधारणको व्यवहारबाट अलगिन र करले पाठ गर्नेमा भरिसकेको होस् । तब, बल्ल आफ्नो

- सगरमाथा जत्रै अग्लो बुद्धमूर्ति बनाए पनि बुद्धधर्म परन्तुसम्म टिकाउन सकिन्न । पहाड टिक्कालै तर मूर्ति टिक्कैन किनकि मूर्तिको स्वरूप बिगरेपछि पहाड मात्रै त बाँकी रहन्छ । त्यसैले लोककल्याणकारी हुन छोड्नासाथ बुद्धधर्मको उपादेयता र आयु समाप्त हुन्छ ।

- लोककल्याणकारी हुन छोडेको ठाउँबाट बुद्धधर्म लोप हुँदै गएको बिस्फोटक सत्य प्रमाणित मैसकेपछि यस्को निरन्तरताको लागि लोककल्याणकारी र अभ्र बढी लोककल्याणकारी बनाउँदै जनजीवनको अभिन्न अंग बनाउन सक्याँ भने बल्ल अधिकतम कालसम्म टिक्न सफल भएर जनताको निरन्तर आदिकल्याण, मध्यकल्याण र पर्यवशानकल्याण गरिरहनेछ ।

स्मरणभण्डारमा अझै पूर्ण सुरक्षित राखेको मौखिक बुद्धोपदेशलाई लोप हुँदैजानबाट बचाउन तत्कालीन स्थितिको बाध्यता अनुसार अधिकतम् कोशिसको रूपमा लिपिबद्ध गर्न थालियो । लिपिबद्ध हुनासाथ अब यो भन्न सकिन्न कि लिपिबद्ध गर्नेहरू या त्यसलाई अर्कोमा सार्नेहरू अरहन्त पदमा पुगिसकेका हुनुहुन्थ्यो या हुनुहुन्थेन । तैपनि जति बाँकी छ त्यसलाई स्वयं बुद्धले दिनुभएको मापदण्ड प्रयोग गरी छानेर जनसाधारणको दैनिक व्यवहारमा उतार्न योग्य तुल्याँौ र हामी आफै पनि यसमा अग्रसर भई सफल होओ ।

अभपनि यसमा पछाडि पन्याँ भने बुद्धधर्म र बौद्धहरू अनि समग्रमा मेहनती र ईमान्दार जनसाधारणमाथि मार आउने क्रममा तीव्रता आउनेछ । के यसमा कसैलाई कुनै शंका छ ? मार जुनसुकै रूपमा आउन सक्छ, प्राकृतिक प्रकोपको रूपमा पनि र मिथ्यादृष्टिक द्वेषी र क्लेषी जनसमूहबाट पनि । तीव्रेगको नदीको भंगालोलाई राम्रो इन्जियरिङ ज्ञानको सिस्टमले बाँध बाँधेर खेतमा सिंचाइ, पिउने पानीको स्रोत, बिजुली उत्पादन आदि गरी जनताको कल्याण हुने काम नगरी त्यतिकै भाग्यको भरमा छोडी राख्यो भने परिणाम के हुन्छ स्पष्ट नै छ ।

जनता नै बुद्धचिन्ताको चुरो र सर्वोपरी सम्पदा :

इतिहासै खोतलेर हेन्यौ भने थाहाहुन्छ कि नालन्दामा भण्डार गरिएका ग्रन्थ विदेशी हमलाकारीहरूले जलाउँदा ६

महिना लागेको थियो, भनेपछि कति ग्रन्थ रचना गरिएका थिए होलान् ? नालन्दा जलाउनुपूर्व दशौहजार भिक्खु, शिक्षक र विद्यार्थीहरूले सकेजति बोकेर भगाइएका ग्रन्थहरू कति थिए होलान् ? कति माटोमा मिलिसके होलान् ? र बिउका रूपमा कति नै सुरक्षित रहेका होलान् ? त्यसको अध्ययन अनुसन्धान हुनै बाँकी छ ।

यसैले स्वर्णाक्षरले लिपिबद्ध गरी ग्रन्थ भण्डार गर्दैमा बुद्धधर्म सुरक्षित रहन सक्ने होइन । लोककल्याण गर्न ग्रन्थले मानिसको रूप लिन सक्दैन । लोक अर्थात् जनता नै बुद्धको चिन्ताको चुरो र सर्वोपरी सम्पदा हो । सजिलोको लागि, जनता भनेको मेरो निमित्त तपाईं हो भने तपाईंको निमित्त म हुँ । हामी एकले अर्काको चिन्ता गर्न जान्नु भनेकै अन्तमा जनताको विकास, संरक्षण र कल्याण हुनु हो । यो भनेको एक आपसमा निकटता हुनु हो, जसले कुतत्वहरूलाई घुस्न दिईन । यसको बिपरीत एकापसमा जति दूरी बढ्छ कुतत्वहरूले खेल पाउँछन् र स्थिति बिग्रन जान्छ ।

दूरी घट्बद् हुनुको कारण छ । दूरी बढ्ने कारण हटाइ घट्ने कारण तान्न सकेमा जनताबीच निकटता आइ समृद्ध र संरक्षित हुन पाउँछन् ।

बौद्ध स्मारकहरूको कमजोरी :

बौद्ध इतिहासमा अत्यन्तै ठूलठूला जेतवनजस्ता विहार, नालन्दाजस्ता विश्वविद्यालय आदि निर्माण भएका पाइन्छन् । त्यसै पहाडजत्रा भीमकाय बुद्धमूर्तिहरू पनि असंख्य निर्माण भएका हुन् । अफानिस्तानको १८०फीट अग्लो बामियान बुद्धमूर्तिको अवस्था देखिहाल्यौ । त्यत्रो अग्लो विशाल बुद्धमूर्ति मुसलमानी तालिवान अतिवादीहरूले बिस्फोटक पदार्थद्वारा ध्वस्त गरे, भलै अन्तर्राष्ट्रिय दबाव र पर्यटनमार्फत हुने राष्ट्रिय आयको कारणले पुनःनिर्माण त गरिए तर फेरि तालिवानको शक्तिमा बढोत्तरी भएसँगै यसको स्थायित्वमा पुनः संकट आइसक्यो ।

यसैले सगरमाथा जत्रै अग्लो बुद्धमूर्ति बनाए पनि बुद्धधर्म परन्तुसम्म टिकाउन सकिन्न । पहाड टिक्काउन तर मूर्ति टिक्कैन किनकि मूर्तिको स्वरूप बिगरेपछि पहाड मात्रै त बाँकी रहन्छ । त्यसैले लोककल्याणकारी हुन छोड्नासाथ बुद्धधर्मको उपादेयता र आयु समाप्त हुन्छ ।

जनकत्याण नै धर्मको रक्षक :

यसको अर्थ ग्रन्थ निर्माण र भण्डार नगर्नु वा बुद्धमूर्ति, मन्दिर, विहार आदि नबनाउनु भन्ने पटककै होइन । ती सहायक अंग मात्रै हुन, शरीरको मेरुदण्डजस्तै सर्वोपरी आवश्यकता भनेको त धर्मलाई बिना दबाव जनउपयोगी तुल्याइराख्नु नै हो ।

जुन धर्मले लोककल्याण गर्द, जनताले त्यस्तो धर्मको रक्षा ज्यान दिएर पनि गर्दैन् । तर जतिसकदो छिटो सर्व प्रकारेन जगतो हितार्थ अग्र गतिशील बनाउँदै जान सकियो भने ज्यान दिनुपर्न खण्ड पनि आउँदैन ।

क्रिश्चियन मिशनरी धर्मले यसको राम्रो उदाहरण दिइरहेको छ । यसका अनुयायीहरूले ज्यानै दिनु परे पनि सेवा दिन छोड्दैनन् । निःशुल्क सेवा सहयोग पाउने गरेपछि जनताबीच यो धर्मको प्रचार हुने नै भयो । बुद्धधर्मबाट सिकेको धर्मले यति गर्नसक्छ भने बुद्धधर्म आफैले गर्न नसक्ने कारणै छैन । केवल सही ढंगबाट बुझ्न बाँकी रहेको मात्रै न हो । हो, होइन आफै अध्ययन अनुसन्धानमा अघि बढे स्वतः बुझिन्छ ।

लोककल्याणकारी हुन छोडेको ठाउँबाट बुद्धधर्म लोप हुँदै गएको बिस्फोटक सत्य प्रमाणित भैसकेपछि यसको निरन्तरताको लागि लोककल्याणकारी र अभ बढी लोककल्याणकारी बनाउँदै जनजीवनको अभिन्न अंग बनाउन सक्यौ भने बल्ल अधिकतम कालसम्म टिक्न सफल भएर जनताको निरन्तर आदिकल्याण, मध्यकल्याण र पर्यवशानकल्याण गरिरहनेछ ।

बुद्धमलाई लोककल्याणकारी प्रमाणित गर्न मानवजीवनकै अभिन्न अंग बनाउने प्रस्तावित प्रकृया :

भगवान् बुद्धले विहानको प्रथम प्रहरमै ध्यानदृष्टिले लोकजगतलाई हेर्दा जो मानिस उद्धारयोग्य देखिन्छ, उ जति टाढा भएपनि पुगेर उसको ज्ञानको क्षमता बमोजिम उपदेश दिई उद्धार गर्नुहुन्छ । त्यस्ता व्यक्तिमा राजादेखि रंकसम्म जो पनि पर्न सक्छन् । यस प्रकार लोकोद्धार याने लोक कल्याणै बुद्धहरूको परम लक्ष भएको प्रष्ट हुन्छ । बुद्धले दिने उपदेश जहाँ पनि जसलाई पनि परमार्थ ज्ञानकै बारे मात्र होला भन्तान्नु गलत हुन्छ । व्यक्तिको ज्ञानको स्तर र तत्कालीन आवश्यकता अनुसार पनि अर्थात् लौकिक पक्षको बारेमा पनि हुन्छ ।

सम्पूर्ण जगतलाई उद्धार गर्न एकलो बुद्धको निमित्त सम्भव होइन । यसैले अधिकतम् जनता लाभान्वित होउन् भनी धर्मप्रचारको निमित्त भिक्खु, भिक्खुणी, उपासक तथा उपासिकाहरू गरी बुद्धशासनको चतुपरिषद् स्थापना गर्नुभएको हो । आ-आफ्नो क्षमता अनुसार लोककल्याणको निमित्त अधिकतम् प्रयास गर्नु भिक्खु-भिक्खुणीहरूको लागि विनय नियमै पर्छ भने उपासक-उपासिकाहरूको लागि कर्तव्य हो ।

बुद्धमबाट लोककल्याण :

बुद्धधर्मबाट आदिकल्याण, मध्यकल्याण र पर्यवशान कल्याण हुन्छ भनी माथि नै उल्लेख भैसकेको छ । आदिकल्याण जन्म अधिको अवस्थालाई गरिने कल्याण, मध्यकल्याण भन्नाले

वर्तमान जन्मलाई गरिने कल्याण र पर्यवशान कल्याण भन्नाले मृत्युपछिको कल्याणलाई बुझाउँछ ।

विज्ञानसम्मत व्यावहारिकताको दृष्टिले भने निम्नानुसार वर्गीकरण गर्न सकिन्छ । जुन बुद्धधर्मलाई जीवनको अभिन्न अंग बनाउन उपयोगी हुन्छ । यथा-

१. आदिकल्याण -

गर्भग्रहणदेखि करीब २५ वर्षसम्म अर्थात् पढाइ पूरा गरी वा नगरी पनि आय आर्जनमा नलागुन्जेलको जीवन अवधिलाई कल्याण गर्ने । यो मानिसको योग्यता र व्यक्तित्व निर्माण अवधि हो ।

२. मध्यकल्याण -

आय आर्जनमा लागेदेखि अवकाश नलिउन्जेल वा अधिकतम् ७५ वर्षसम्मको जीवनलाई कल्याण गर्ने ।

जीवनको यो अवधि ऊर्जावान्, वलशाली र आर्थिक रूपमा सकृद मात्र नभई नकारात्मकताले प्रभावित भएमा विधंशक, विनाशक, विघटनकारी, आतंककारी रूप लिनसक्ते उमेर हुनाले अत्यधिक संवेदनशील अवधि हो । अतः सम्यक्दृष्टि ज्ञान पाए अर्हन्तसम्म भई मानवताको लागि हैसम्म कल्याणकारी हुनसक्छन् भने मिथ्यादृष्टिको शिकार भएमा विधंशक हुनसक्छन् । जस्तोकि अंगुलिमाल !

घर घरमात्र होइन जहाँ पनि भगडा हुनुको कारण सत्यतथ्य जानकारिको अभाव अर्थात् अविद्या र उल्टो धारणा अर्थात् मिथ्यादृष्टि हो ।

३. पर्यवशान कल्याण -

७५ वर्षपछि अर्थात् आर्थिक उपार्जन कर्मबाट निवृत्त भई अशक्तताको अवस्थामा प्रवेश गर्न थालेदेखि मृत्युपर्यन्तको जीवनलाई कल्याण गर्ने ।

मानव जीवनको यो तीन अवधिलाई कल्याण अर्थात् उपकार गर्नसक्ने सही योजना तयार गरी बुद्धधर्मलाई जीवनकै अभिन्न अंग बनाउनसके भगवान् बुद्धको लोकोद्धार, लोकोपकार गर्ने चार असंख्य एकलाख कल्याणसम्मको अनवरत संकल्प (मिसन) मा हाम्रो योगदान महत्वपूर्ण प्रमाणित हुनसक्छ ।

मोटामोटी रूपमा त्यो योजना यस्तो हुनसक्छ-

१. आदिकल्याणको योजना -

यसलाई तीन भागमा बाँडन सकिन्छ ।

क. गर्भवास अवधि (९ महिना)

ख. किशोर अवधि (१६ वर्षसम्म)

ग. युवा अवधि (१७-२५ वर्षसम्म)

क. गर्भवास अवधि :

गर्भवासको ९ महिना अवधिमा कल्याण गर्ने योजना

भन्नाले गर्भवती स्त्रीको र गर्भस्थ शिशुको कल्याण गरी दुई भागमा बाँडन सकिन्छ । गर्भस्थ शिशुको कल्याण गर्नमा आमाको स्वास्थ्यस्थितिको ढूलो भूमिका हुन्छ । स्वास्थ्य भन्नाले शारीरिक, मानसिक र सामाजिक गरी तीन थरीको हुन्छ । यी तीन थरीको स्वास्थ्य स्थितिलाई सही अवस्थामा त्याउन या कायम राख्न तीनै थरीको इनपुट आवश्यक हुन्छ । जस्तोकि, सन्तुलित र पौष्टिक खानेकुरा, पति र परिवारबाट विश्वास, माया, स्नेह, उत्साह आदि मानसिक तत्त्व मिलिरहनु पर्छ ।

सामाजिक इनपुट भन्नाले छिमेकी र साथी संगीहरूसँग भेटघाट, विचार र अनुभवको आदानप्रदान, शुभकामना, भेटी कोशेली आदानप्रदान आदिले आमाको सामाजिक सम्बन्ध ताजा र स्वस्थ रहन्छ, जसको प्रभाव गर्भस्थ शिशुमा पनि राम्रैसँग पर्छ ।

गर्भस्थ शिशुको कल्याण प्रत्यक्ष रूपमा गर्न नमिले हुनाले गर्भवतीलाई पुन्याएको सेवा सुविधा नै गर्भस्थ शिशुको पनि सेवा हो । यसका अतिरिक्त नियमित सूत्रपाठ गर्ने, उपदेश सुन्ने व्यवस्था गरेर दुबैको मानसिक कल्याण गर्न सकिन्छ ।

ख. किशोर अवधि :

जन्मदेखि १६ वर्षसम्मको जीवनलाई किशोर अवधिको रूपमा लिन सकिन्छ । यस अवधिसम्म मानिसहरू आमाबाबुको प्रत्यक्ष नियन्त्रणमा हुन्छन् । यसैले आमाबाबुको आदेश, सल्लाह बिना हिचिक्याहट मान्छन् ।

शिक्षातर्फ परीक्षा दिएर भविष्य छान्नमा दिमाग खियाएर बसेको हुन्छ । यसै अवधिमा सकेसम्म बढी भाषा जान्ने, प्राविधिक प्रशिक्षण लिई बहुशीपले सुसज्जित हुने धूनमा हुन्छन् तर पढाईमा अलिंग लागेकाहरू विपरीत लिंगको चक्करमा लागेका पनि भेटिन्छन् ।

ग. युवा अवधि :

१७-२५ वर्षसम्मको जीवनलाई युवा अवधि भन्न सकिन्छ । भविष्य बनाउने विषय रोजेर पढाई थालेको हुन्छ भने बहुशीपको प्रशिक्षण सकेसम्म सामेल भएकै हुन्छन् । यसैले घरमा बिताउने समय धैरै छोट्टिन थाल्छ । परिणामतः परिवारसँगको सम्बन्धमा दूरी र विचार, धारणामा पनि भिन्नता आउन थाल्छ ।

भिन्न धारणाको खतरनाक परिणाम यति बेला दुबै पक्षले सुंधेर भिन्नता मेटाउनु पर्छ । धारणाको भिन्नता मेटाउन नसके पनि एकले अर्को पक्षको धारणालाई सम्मान गर्न जान्नै पर्छ । यसले आपसी सम्बन्धमा खराबी आउन दिँदैन ।

यस अवधिको अन्तिर पढाई जुन तहमा पुगेको भएपनि प्रायः समाप्त गरी रोजगारी शुरू गरेको हुन्छ । औपचारिक

शिक्षा छोडिसकेकाहरु व्यवसाय वृद्धिको चरणमा हुन्छन् भने कोही विदेशी रोजगारीमा पुगिसकेका पनि हुन्छन् ।

२. मध्यकल्याण योजना -

जीवनको मध्यावधि सबैभन्दा उर्जाशील, सृजनशील र प्रभावकारी हुने हुनाले कसैलाई सम्यकदृष्टि प्राप्त भए समग्र मानवजगतकै लागि कल्याणकारी हुन्छ भने मिथ्यादृष्टिमा फस्न पुगे उल्टै घातक र खतरनाक हुन्छ । बुद्धका निकट आफन्त देवदत्त आठौं तहको ध्यान लाभी भैसकेर पनि मिथ्यादृष्टि बाँकी नै रहेकोले आफै बुद्ध बन्ने लोभमा बुद्धघाती कर्ममा लागिरहे भने अरु साधारण जनताको के कुरा?

तर यति बुझ्नुपर्छ कि मानिस कोही पनि जानाजान खराब काम गर्दैन, खराब परिस्थितिले घेरिएर मिथ्यादृष्टि ग्रहण गर्ने पुगियो भने देवदत्त या अड्गुलिमालजस्तै खराब हुने हो । अविद्याको अवस्थामा सम्यकदृष्टि ज्ञान दिनु सजिलो हुन्छ परन्तु मिथ्यादृष्टिमा फसेपछि सम्यकदृष्टिमा ल्याउनु गाहो हुन्छ किनकि उसको दृष्टि या धारणा यो यो कारणले गलत छ भनेर चित्त बुझ्ने गरी प्रमाणित गर्नुपर्ने हुन्छ ।

मिथ्यादृष्टिले ग्रस्त व्यक्ति समाजको निमित्त घातक हुनुको कारण त्यस्ता व्यक्तिले चारैतिर भय नै भय र जो पनि विरोधि र षड्यन्त्रकारी देख्ने भएर हो, यसैकारण आफूलाई असुरक्षित ठान्छ र अरुमाथि प्रथम प्रहार गर्ने या धन्कि दिने गर्दैन् । यसको लागि उसभित्र मानसिक तीखो सिङ्, डस्ने दाहो र कोपने नङ् पलाएको हुन्छ । कथं कदाचित् आफूलाई असुरक्षित महसूस गर्नासाथ यी घातक अङ्गहरु सकृय भइहाल्छन् र जोसुकैमाथि आक्रमण गरेर हानी पुन्याइहाल्छन् जसको

क्षतिपूर्ति हुन सक्तैन । यो भनेको जो कसैको निमित्त पनि खतरनाक कुरा हो ।

यसरी उच्चतम् लाभ दिनसक्ने क्षमतायुक्त मानिसलाई उल्टै नोक्सानदायी र घातक आक्रमणकारी बन्ने परिस्थितिमा किन पुग्न दिने र अरु निर्दोषमाथि रीस पोञ्चे मौका किन दिने ? तसर्थ नोक्सान गरेपछि दण्ड दिनुभन्दा मिथ्यादृष्टिमा पर्ने नदिन जतिसक्दो तत्काल सम्यकदृष्टिको खोप दिने व्यवस्था गर्नुपर्छ ।

मध्यकल्याणको लागि यो अवधिलाई तीन भागमा बाँड्न सकिन्छ -

क. प्रारम्भिक मध्य अवधि -

२६ वर्षदेखि प्रायः उच्चशिक्षा सकाएर रोजगारीमा प्रवेश गर्दे र करीब ५०औं वर्षभित्र निवृत्त भइसक्छ जसलाई प्रारम्भिक मध्य अवधि भन्न सकिन्छ । यो अवधिको प्रारम्भतिर विवाह बन्धनमा प्रायः बाँधिन पुगिसकेको हुन्छ यसले परिवारमा जिम्मेवारी थिएन जान्छ ।

यो अवधि आर्थिक दृष्टिले अत्यधिक सकृय र उत्पादक समय हो । श्रमण जीवनमा प्रवेश गर्नेहरुका लागि टाढाटाढासम्म यात्रा गर्नसक्ने आँटिलो र जोशिलो अवधि हो ।

औपचारिक रोजगारी नहुनेका लागि अत्यधिक सकृयमै व्यवसाय वृद्धि गर्ने समय हो । सम्यकदृष्टि प्राप्त भएका व्यक्तिहरुमा वीर्य र धैर्यको मात्रा उच्च हुन्छ र सही काम गर्नमा दत्तचित्त हुन्छ, बेकारमा समय गुमाउँदैनन् ।

ख. मध्य मध्यावधि -

क्रमशः

**बुद्धको जन्मभूमि राष्ट्र नेपालमा सुख-शान्ति फैलिरहोस् ।
सम्पूर्ण नेपालीहरूमा धार्मिक चेतना विकास होस् ।**

क्यानन् बचत तथा ऋण सहकारी संस्था लि.

स्वयम्भू-१५, सानो भन्याड, काठमाडौं, फोन : ४२८८८८८८

तानाशाह शासकले मेटाउन नसकेको क्याम्बोडियामा बुद्धधर्म

राजेन मानन्धर

बुद्धको जन्मभूमि भन्दा धेरै टाढा रहेर पनि बुद्धशिक्षाबाट सिंचित केही देशहरू मध्ये क्याम्बोडिया एउटा प्रमुख देश हो । विभिन्न आर्थिक, सामाजिक र राजनीतिक उतारचढावका बाबजुद पनि त्यहाँका जनताले बुद्धधर्मप्रति जुन श्रद्धा र विश्वास देखाइरहेको छ त्यो विश्वकै लागि एउटा उल्लेखनीय उदाहरण हो ।

पहिले हिन्दुधर्म मान्ने भएर पनि विस्तारै बुद्धधर्मको बोलवाला बढ़दै गएका केही देशहरू मध्ये एउटा क्याम्बोडियाको नाम आउँछ । असमानता र जातीय विभेदमा आधारित धर्मले राज गरिरहेको ठाउँमा बुद्धधर्मले जरा गाड्न कम्ति गाहो भएको थिएन भनेर हामी सहजै अनुमान लगाउन सक्छौं । यद्यपि जनताले चाहेको जस्तो धर्म भएर होला यसले त्यहाँका जनतालाई विस्तारै प्रभाव पार्न सफल भयो । मानिसहरूले विस्तारै हिन्दुधर्मलाई त्याग्न थाले । एकपल्ट सद्धर्ममा लागिसकेकालाई त्यहाँको कुनै पनि प्रतिकूल अवस्थाले पनि डकमगाउन सकेन । आज विश्वमा क्याम्बोडिया करिब १७९ प्रतिशत जनताले बुद्धधर्म मान्ने देश भनेर प्रतिष्ठित छ ।

यस लेखमा क्याम्बोडियामा बुद्धधर्मको प्रचारप्रसार तथा त्यहाँको प्रतिकूल राजनीतिक अवस्थामा पनि कसरी बुद्धधर्मको संरक्षण सम्भव भयो भन्नेबारे संक्षेपमा जानकारी दिने प्रयास गरिन्छ ।

बुद्धधर्मको प्रारम्भ

भगवान बुद्धले बोधिज्ञान लाभ गरिसक्नुभएपछि आफ्नो खुट्टाले जहाँसम्म जानसक्नुभयो, त्यहाँसम्म गएर धर्मको प्रचार गर्नुभयो । त्यसको करीब दुइ शताब्दीपछि भारतमा एक यस्ता सप्राटले राज गरे, जसले बुद्धधर्मको महिमा बुझेर यसलाई ग्रहण मात्र गरेन बरु आफ्नो जीवन नै दुरदराजसम्म बुद्धधर्मको प्रचार गरेर बिताए । यसैअन्तर्गत उनले इशापूर्व २७४ तिर विभिन्न ठाउँमा आफ्ना बोद्धविद्वानहरूलाई प्रतिनिधिमण्डल बनाएर पठाएर त्यहाँ बुद्धधर्मको बीजारोपण गरे भन्ने विभिन्न ग्रन्थहरूमा उल्लेख छ । त्यसमध्ये सोण र उत्तरलाई सुवर्णभूमि भन्ने ठाउँमा पठाएको भन्ने उल्लेख छ, जुन अहिले म्यानमारको मोन अथवा खसेर वा क्याम्बोडियनहरूको बसोबास क्षेत्र हुनसक्दछ । यो बेलामा यस भूमिमा रोपिएको बुद्धशिक्षाको बीज कति कहाँसम्म फैलियो भन्ने त इतिहासमा

- क्याम्बोडिया विश्वकै यस्ता थोरै देशहरू मध्ये एउटा हो, जहाँ बुद्धधर्म निकै ठूलो उचाइसम्म पुम्यो, राजनीतिक व्यवस्थाले तहसनहस गर्न खोज्यो तर जनतामा बुद्धधर्मप्रति भएको असिम अद्वाले आज पनि एक बौद्ध देश भनेर सगौरव विश्वसामु आफूलाई प्रस्तु गरिरहेको छ । यसले हामीलाई यो सिकाउँदू कि राजनीतिक अवरोधले गर्दा बुद्धधर्ममा कहिलोकाहिं मार आए पनि बौद्धहरूमा अधिष्ठान छ भने त्यस्ता मार क्षणिक मात्र हुन्छन् र मानिसहरूलाई सद्धर्ममा लाग्न कसैले रोक्न सक्दैन ।

स्पष्ट छैन ।

हुन त क्याम्बोडियामा हिन्दुधर्मले पहिले प्रवेश पायो कि बुद्धधर्मले भन्ने कुरा विवादकै विषय हो । एकातिर सप्राट अशोकको प्रतिनिधिमण्डल क्याम्बोडिया पुगेको अनुमान वा विश्वास छ भने अर्कोतिर त्यहाँ इस्वी ५०० तिर वृहत् भारतको साम्राज्य विस्तारको क्रममा तथा भारतीय व्यापारीहरू त्यहाँ पुगेर फैलिएको भनिन्छ ।

इशाको ५००सम्मा थाइल्याण्ड, क्याम्बोडिया र भियतनाममा फुनान भन्ने राज्य वा संघीय राज्य बनेको थियो । त्यसबेला त्यहाँका राजाहरू विष्णु र शिवा मान्ये त्यसकारण त्यहाँका समाजमा हिन्दुहरूलाई राजकीय संरक्षण प्राप्त थियो । तर पनि त्यहाँ लामो समयसम्म हिन्दुधर्म र बुद्धधर्म दुबै प्रचलनमा थियो भन्ने पनि चीनियाँ दस्तावेजहरूले देखाउँछ । फूनान क्षेत्रमा यस्ता बौद्ध विद्वानहरू बस्थे कि तिनीहरू मध्ये मान्द्रसेना तथा संघवर नाम गरेका भिक्षुहरूले ५४३ अथवा ६४३ शताब्दीमा चीनमै बसेर महाप्रज्ञापारमिता तथा मञ्जुश्रीपरिवर्त सूत्र जस्ता महायानी ग्रन्थहरूको अनुवाद समेत नीनियाँ भाषामा गरेका थिए । चीनियाँ यात्री इस्तिडले इस्वी ४५० देखि कम्तीमा ७४३ शताब्दीको अन्तसम्म क्याम्बोडियामा बुद्धधर्मले निकै ठूलो प्रव्याती पाएको बताएका थिए । यसरी हेर्दा क्याम्बोडियामा लामो समयसम्म हिन्दुधर्म र बुद्धधर्म दुबै सहअस्तित्वमा थिए भन्न सकिन्छ ।

हामीलाई यतिसम्म थाहा छ कि क्याम्बोडियामा बुद्धधर्मले व्यापकता पाउनु अघि त्यहाँ आदिवासीहरूको धर्म र वैदिक धर्म प्रचलनमा थियो । राजाहरू पनि आफूलाई देउता भनेर वा दैवी शक्तिको आधारमा शासन गर्ने गर्थे । त्यहाँ वर्णाश्रम थियो भन्ने वित्तिकै भारत तथा नेपालमा जस्तो उँचानीच, छुवाउत र भेदभाव थियो भन्ने बुझिन्छ । त्यहाँको समाज

कस्तो थियो होला भनेर हामी भारत तथा नेपालकै अवस्थासँग परिचितलाई यसका विभिन्न पक्षबारे अनुमान गर्न कठिन छैन । विस्तारै बुद्धधर्मले प्रवेश पायो, मानिसहरूले हिन्दुधर्म र बुद्धधर्म बिचको अन्तर बुझे अनि आफूलाई जुन धर्म सहज लायो, त्यही अपनाए ।

हिन्दुधर्मबाट बुद्धधर्ममा परिवर्तन

इस्वीको ५०० देखि ७००को बिचदेखि क्याम्बोडियामा चेला वंशको उदय भयो । यसबेला बुद्धधर्मले अलि कम प्रश्रय पाएको देखिन्छ । यसबेला यहाँ संस्कृत भाषामा आधारित बुद्धधर्म अन्तर्गतको सर्वास्तिवाद यसै समयमा त्यहाँ अभ्यासमा रहेको देखिन्छ । यहाँ अवलोकितेश्वरको उपासना गर्नेहरूको पनि अवस्था राम्रै थियो । यहाँका महायानसँग सम्बन्धित थुप्रै मूर्तिहरू यसैबेलाका अर्थात् ६०० देखि ८०० इस्वीको समयका पाइएका छन् ।

यसअघि एक लामो समयावधिका लागि त्यहाँको सत्ताले दुबै धर्मलाई संरक्षण भने गरिरहेको थियो । शैलेन्द्र वंशका राजा आफूलाई हिन्दु देवताको अवतार भनेर घोषणा गर्ने गर्थे, तर यस्तो अवस्थामा एकजना हिन्दु राजालाई हिन्दुधर्म त्यागेर बुद्धधर्म र संघको शरण जानु भनेको सजिलो काम थिएन । एउटा धर्मबाट अर्को धर्ममा प्रवेश रातारात भएको थिएन । केही सयवर्ष लायो त्यहाँका वैष्णव तथा शैवहरूले विस्तारै बौद्ध तथा महायान धर्मले देखाएको जस्तो अवलोकितेश्वरको उपासना गर्न वा त्यस्तो किसिमको जीवन शैलीमा बाँच ।

इस्वीको ९औं देखि १५औं शताब्दीको बिचको समयमा आङ्कोर व्याम्बोडियाको राजधानी बन्न्यो । यो धार्मिक साँस्कृतिक एवं आर्थिक दृष्टिकोणले पनि सम्पन्न समय थियो । यसलाई क्याम्बोडियाको इतिहासमा आङ्कोर साम्राज्य भनिन्छ ।

यसै साम्राज्यका जयवर्मन द्वितीयले आफूलाई शिवको अवतार र चक्रवर्ती भनी घोषणा गरेका थिए । यसै बेलादेखि आङ्कोर युगको शुरुवात भएको मानिन्छ । तर पनि उनी महायान बुद्धधर्मको संरक्षक पनि थिए । यिनको पालामा बुद्धधर्म र शैवको तन्त्रिक विद्याको विचामा एक किसिमको सहकार्य जस्तै थियो । त्यस्तै राजा यशोवर्मनले पनि इस्वीको ८८७ र ८८९को बिचमा थुप्रै बौद्ध मन्दिरहरूको निर्माण गराए । राजा राजेन्द्र वर्मन द्वितीय शैव थिए तर उनले एक बौद्धलाई प्रधानमन्त्री नियुक्त गरेर देशमा बुद्धधर्मको संरक्षणलाई नियमित गराए ।

क्याम्बोडियामा दुबै धर्मको उपरिथिति र प्रभाव भइरहेको अवस्थामा बुद्धधर्मलाई राज्य धर्मको रूपमा स्थापित गर्नमा राजा जयवर्मन सातौं (११८९-१२१५ इस्वी) को प्रमुख भूमिका थियो । उनी महायानी बौद्ध थिए र आफूलाई बोधिसत्त्व तथा धर्मराजाको रूपमा प्रस्तुत गर्ने गर्दथे । यिनी आफै त

महायानी थिए तर पनि आफ्नो देशमा थेरवाद र संघ प्रणालीको विकास गराउनमा ठूलो भूमिका खेले । यसै बेला यिनले आफ्ना छोरा तमलिन्दलाई श्रीलंकामा पालि भाषाको अध्ययन गर्न पठाए । उनले दश वर्षपछि भिक्षु भनेर क्याम्बोडिया फर्कपछि यहाँ थेरवाद अनुसारको थिति बसाले । १२१७ तिर यहाँ पालि भाषा तथा थेरवाद भिक्षुहरूको बाकलो उपस्थिति देखिसकेको थियो । यसप्रकार तेहाँ शताब्दीमा श्रीलंकामा तामिलहरूले र अन्य देशहरूको मुरिलमहरूले बुद्धधर्ममाथि आक्रमण गरिरहँदा क्याम्बोडियामा भने थेरवाद बुद्धधर्मले जरा गाड्डै लान सफल भयो ।

संसारमा सबैन्दा ठूलो धार्मिक स्मारक मानिएको आङ्कोर वाटको निर्माण यसै बेला अर्थात् १२औं शताब्दीतिर भयो । वैष्णवबाट बौद्धतर्फ समाज परिवर्तन भइरहेको अवस्थामा करिब ३७ वर्ष लगाएर बनाइएको यस मन्दिरको धार्मिक प्रयोजनको बारेमा विभिन्न तर्कहरू पाइन्छन् । कोही यसलाई हिन्दु भन्नन् त कोही बौद्ध । अभि हिन्दु भनेर निर्माण शुरू गरेको यस मन्दिर पछि निर्माताहरूले नै बौद्ध रूप दिएको होकि भनेर अनुमान गरिन्छ । यसलाई क्याम्बोडिया देश बौद्ध देशको रूपमा रूपान्तरण गरिनुको प्रतीको रूपमा मानिन्छ । अहिले यसलाई सामान्य ढंगबाट हिन्दु-बौद्ध मन्दिर भनेर चिनाइन्छ ।

थेरवादको विकास

१४औं शताब्दीपछि खमेर साम्राज्यको पतन भयो । यसको कारण पनि समाज वैष्णव वा शैवबाट थेरवाद बुद्धधर्ममा प्रवेश गरेपछि समाजमा समानता आएको र यसले राजनीतिक चेतना पनि बढाएकोले हो भनेर भनिन्छ । त्यसपछिको समयमा क्याम्बोडियाका जनता थेरवादमा रूपमान्तरण भयो । यो स्वाभाविक, वैज्ञानिक र समावेशी पनि भएकोले यसलाई शिक्षित, बौद्धिक तथा गाउँले जनताले सहज रूपमा स्वीकार्यो ।

खमेर युगको अन्त्यपछि क्याम्बोडियामा मात्र हैन समस्त दक्षिण-पूर्वी एशियामा नै थेरवादको व्यापक प्रचारप्रसार भयो । पुरोहितवादमा आधारित समाजको अन्त्य भएर विस्तारै समतामूलक समाजको विकास भयो, जुन भगवान् बुद्धको देशनामा आधारित थियो । त्यसका साथै त्यहाँका विहारहरूलाई पनि भिक्षु अनुशासन केन्द्रमा मात्र सीमित नगरी शिक्षा, सामाजिक सेवा, साँस्कृतिक केन्द्रको रूपमा पनि विकास गरिए । १९औं शताब्दीसम्म क्याम्बोडिया लगायतका दक्षिणपूर्वी एशियाली देशहरूमा शिक्षाको विकास भएको तथ्यांकलाई मनन गरेर हेर्दा यसको पछाडि त्यहाँ थेरवाद बुद्धधर्मको विकास भएको दृष्टलाई देख उकिन्छ । यहाँ त बुद्धधर्म यहाँको खमेर भाषा र संस्कृतिको प्रचारको भूमिकामा पनि देखिन्छ । एक प्रकारले हेर्दा क्याम्बोडियामा थेरवादको

प्रचारप्रसारले त्यहाँको राजालाई देवता मान्ने अनि हिन्दुधर्मको प्रभुत्वलाई विस्तारै क्षीण बनाउँदै लग्यो ।

मध्य युग

मध्य युगमा क्याम्बोडियामा बुद्धधर्मको आफ्नै किसिमले विकास तुँदै गयो । एकातिर यसले समाजलाई उन्नत, विकसित तथा आधुनिक बनाउँदै लग्यो भने अर्कोतिर यसैमा विस्तारै अन्धविश्वास तथा तन्त्र जस्ता तत्वहरूले पनि जरा गाड्न थाल्यो । पुरानो वैदिक धर्मको छाप समाजमा बाँकी नै रहेकोले होला, यसैबेला त्यहाँ चारवटा टाउको भएको (मूलतः चार दिशामा हेरिरहेने बुद्ध भन्ने अर्थ बोकेको) बुद्धको पूजा व्यापक हुनथाल्यो अनि पुरानो वैदिक धर्मका अवशेष स्वरूप राजालाई मैत्रेय बुद्धको रूपमा मान्ने जस्ता चलन देखा पर्न थाले । अब भने यहाँको परम्परा तान्त्रिक वा गुह्य भइकन यो धर्म नै तान्त्रिक थेरवाद जस्तो कहलिन थाल्यो ।

१५औं तथा १६औं शताब्दीमा क्याम्बोडिया आफ्नै कारणले राजनीतिक रूपमा अस्थिर हुन पुग्यो । स्याम देश वा अहिलेको थाइल्याण्डले धर्मरक्षाकै लागि भनेर भएपनि पटक पटक आक्रमण गरिरहँदा यहाँको सामाजिक अवस्था अस्थिर बन्यो । १६औं शताब्दीमा राजा आछान (ई १५१६-१५६६) तथा राजा सथा (ई १५७६-१५४९) यस्ता केही राजाहरू थिए, जसले बुद्धधर्मको विकासको लागि थप योगदान गरे ।

उपनिषेकात्मा क्याम्बोडिया

यसैबेलादेखि क्याम्बोडिया युरोपेलीहरूको आँखामा पन्यो । विभिन्न मिसनरीहरूले यहाँ क्रिश्चियन धर्म फैलाउने निहुँले प्रेवेश गर्न खोजिरहे । तर यहाँका थेरवाद बौद्धहरूको बलियो संगठन तथा जनमानसमा पनि बुद्धधर्मप्रतिको श्रद्धा वा प्रेमले गर्दा बाहिरी प्रभावले खासै बिगार्न सकिरहेको थिएन ।

यद्यपि शान्तप्रिय र धर्ममा निष्ठा भएका खमेरहरूको शान्ति थाइ बौद्धहरूको नियतको कारणले बेलाबखतमा खलबलिरह्यो । १९औं शताब्दीसम्म पनि थाइल्याण्डले यहाँको धार्मिक वातावरण धमित्याउन कोशिस गरिरह्यो । यस्तैमा थाइ सरकारको सहयोगमा त्यहाँ धर्मयुक्तिक निकायको स्थापना भयो । यसलाई यहाँको आफ्नो महानिकायले प्रतिद्वन्द्वीको व्यवहार देखायो । उनीहरूले धर्मयुक्तिकलाई थाई सरकारप्रति समर्पित रहेको आरोप समेत लगाए ।

यसप्रकार १९औं शताब्दीमा क्याम्बोडिया प्रत्यक्ष अप्रत्यक्ष रूपमा एकातिर थाइल्याण्डबाट र अर्कोतिर भियतनामबाट निर्देशित गरिएको राज्य जस्तो बनिरहनुपन्यो । राजा नरोद्धमले यस्तो अवस्थामा फान्सको संरक्षण खोज्यो । अन्ततः क्याम्बोडिया १८८६मा फेन्च संरक्षित क्षेत्रको रूपमा स्थापित भयो । त्यहाँ राजतन्त्र त रह्यो तर शक्ति भने त्यहाँको फेन्च रेसिडेन्ट जनरलमा गयो । सबै सरकार सञ्चालनसम्बन्धी अधिकार

फेन्चहरूमा गयो । यसैबेला फेन्चहरूका विरुद्ध ऋान्तिका केही प्रयास त भए तर सफल हुन सकेन ।

अरु जे जस्तो भएपनि धार्मिक दृष्टिकोणले हेर्दा उपनिवेश कालमा बुद्धधर्मले केही संरक्षण पाएको थियो । भिक्षुहरूको सामान्य तथा बौद्ध शिक्षाको लागि केही व्यवस्था भयो । १९७४ मा पालि हाइस्कुल, चार वर्षे डिप्लोमा प्रोग्राम खुल्यो अनि बौद्ध विश्वविद्यालय पनि सञ्चालनमा आयो । त्यसैले होला त्यहाँ फेन्च शासनका विरुद्ध राष्ट्रवादी आन्दोलनहरू खासै उठेन ।

दोश्रो विश्वयुद्ध ताका क्याम्बोडिया जापानको नियन्त्रणमा गयो ।

खमेररुज कालमा बुद्धधर्ममाथि अत्याचार

दोश्रो विश्वयुद्धपछि विश्व नै दुईभागमा विभक्त जस्तै थियो । शीतयुद्ध चर्किरहेको थियो र चीनमा कम्युनिष्ट शासन चलिरहेको थियो । यस्तो राजनीतिक परिपरितिले गृहयुद्धमार्फत सन् १९७५देखि ७९सम्म कम्युनिष्ट पार्टी अफ कम्प्युचिया (खमेररुज) नामक कम्युनिष्ट पार्टीको हातमा क्याम्बोडियाको सत्ता पुग्यो । खमेररुजका सैन्य नेता सलोथ सोर अथवा पोलपोट देशको प्रधानमन्त्री बने । आफूले चाहेको जस्तो पक्का कम्युनिष्ट राज्य चलाउने सुरमा उनको योजनाले मात्र चार वर्षमा क्याम्बोडिया कम्युनिष्ट इतिहासमै सबैभन्दा त्रुर र अतिवादी देश बन्यो जहाँ २० लाख भन्दा बढी मानिस (जुन क्याम्बोडियाको कुल जनसंख्याको एक चौथाइ थियो) मारिए र कयौं अरुको पनि नाश भयो । नयाँ प्रणाली र शुद्ध समाज बनाउने धुनमा उनले आफूले मन नपराएका सबै सबैको अत्यन्त दानवी तरिकाले आम नरसंहार गरे ।

यो पार्टीको विधानमा गैरधार्मिक वा नास्तिक राज्य बनाउने भन्ने थियो । यसले धर्म मान्ने वा कुनैपनि धर्म नमान्ने स्वतन्त्रता त दिएको भन्ने थियो तर यससँगै कुनै प्रतिक्रियावादी धर्मलाई छुट नदिने भन्ने पनि थियो । उनीहरूको नजरमा बुद्धधर्म एक प्रतिक्रियावादी धर्म थियो । त्यहाँ धार्मिक क्रियाकलाप त गर्न पाइन्न थियो तर यस पार्टीको थेरवाद बुद्धधर्मको सम्बन्ध भने अप्तेरो थियो । किनभने यसका प्रमुख व्यक्तिहरू नै पहिलेका भिक्षुहरू थिए अनि तल्ला कार्यकर्ता पनि बौद्ध अनुयायी थिए ।

अन्य व्यवस्था, संस्कृति र परम्परा जस्तै क्याम्बोडियाको १५०० वर्ष पुरानो बुद्धधर्म पनि खमेररुजको निशानामा पन्यो । कम्तिमा पनि आधा शताब्दीदेखि नियमित हुन थालेको क्याम्बोडियाको संघ मन्दिर विहारहरूमा बस्दै आइरहेको थियो । दुःख नै संसार हो भन्ने बौद्धहरूले पोलपोटको शासनको चार वर्षमा यति दुःख भोग्नु पन्यो जुन इतिहासको कुनै पनि कालखण्डमा संसारको कुनै देशमा पनि भोग्न परेन होला ।

प्रधानमन्त्री पोलपोट (जो त आफै बाल्यकालमा १८ महिना श्रामणेर बनेका थिए) ले त क्याम्बोडियन समाजबाट बुद्धधर्मलाई नीति नै बनाएर मेटाउन चाहेको थियो । यसैको लागि खमेररुजले बुद्धधर्मलाई प्रतिक्रियावादी धर्मको सूचीमा राखेको थियो र विधानमा भएको धर्महरूलाई दिइने अधिकारबाट पनि बचित गरेर राखेको थियो ।

राज्यले बौद्धजनमाथि अत्याचार गरेको जस्तो नगरेपनि धेरै मानिसहरूलाई तिनीहरूको घरबाट जबरजस्ती हटाएको थियो । बौद्ध भिक्षुहरूलाई त अभ असामान्य व्यवहार थियो—धेरैभन्दा धेरै धार्मिक नेताहरू मारिए भने सामान्य भिक्षुहरूलाई विकट गाउँको विहारमा पठाइन्थ्यो जहाँ उनीहरूले शारीरिक श्रम गर्नुपर्थ्यो ।

खमेररुजले त भिक्षुहरूलाई सामाजिक परजीवी भन्थ्यो । सत्तामा आएपछि त्यहाँबाट कम्युनिष्ट शासकहरूले भिक्षुहरूलाई गाउँमा सहकारीमा र सिंचाइमा श्रमदान गर्न पठाएका थिए । शहरी र ग्रामिण भिक्षुहरूलाई फरक फरक व्यवहार थियो । गाउँले विहारबाट आएकालाई नयाँ भिक्षु भनिन्थ्यो र गाउँका श्रमिक पृष्ठभूमि भएका आधारभूत भिक्षुहरूसँग बस्न पठाइन्थ्यो ।

यस अवधिमा कति जना भिक्षुहरू मारिए होलान् त भन्ने प्रश्नको जवाफ दिन सजिलो छैन । एक अध्ययन अनुसार १९६०को अन्त्यसम्म त्यहाँ ६५ हजार भिक्षुहरू थिए । खमेररुजको चार वर्षको शासनमा २५ हजार भिक्षुहरूलाई त मृत्युदण्ड नै दिइयो भनिन्छ । त्यसमध्ये प्रमुख भिक्षु हुवोट ताट पनि एक थिए । बाँकी भिक्षुहरूलाई जबरजस्ती, गृहस्थ बनाउँथ्यो, अपराह्न खाना खुवाउँथ्यो, रक्सी पिउन लगाउँथ्यो । ती भिक्षुहरू मध्ये धेरै त मारिए, जो चीवर त्यान तयार भए, जो सत्ताको सेवामा लागे वा जसले श्रमिक भएर बाँच्न चाहे उनीहरू मात्र बचे । उनीहरू पनि धेरै जसो विदेशमा शरणार्थी भएर बसिरहेका थिए ।

यसरी हेर्दा धेरैभन्दा धेरै भिक्षुहरू र श्रामणेरहरू मारिए वा संघबाट छोडेर भागे वा शरणार्थी बन्न जान बाध्य भए । सबै जनतालाई समान सुख दिन्छु भन्ने कम्युनिष्टहरूले बौद्धहरूलाई क्याम्बोडियामा जति अन्त कतै यातना दिइन होला भन्न सकिन्छ । उनीहरूको शासन सकिएपछि १९७९मा पुग्दा त्यहाँ १०० जना भन्दा कम भिक्षुहरू मात्र बाँकी थिए ।

त्यस्तै किसिमले यही बेलामा क्याम्बोडियाका अनगिन्ती प्राचीन बौद्ध विहारहरू र मूर्ति तथा अन्य साँस्कृतिक महत्वका तथा धार्मिक आस्थाका केन्द्रहरू भत्काइएका थिए । त्यहाँ पहिले ४ हजार बौद्ध मन्दिर वा विहारहरू थिए, तीमध्ये धेरै त ५०० देखि एक हजार वर्ष पुराना पनि थिए । तर १९७० देखि ७५को बिचमा ती विहारहरू मध्ये एक तिहाइ विहारहरू नष्ट गरिए । अनगिन्ती बौद्ध धार्मिक ग्रन्थहरू जलाइए । एक

जनाले भिक्षुले सुनाए अनुसार उसले सेवा गर्ने विहारलाई खाद्य गोदाम बनाइएको थियो र त्यहाँ सुँगुर पालिन्थ्यो । त्यस्तै बुद्धका विशाल मूर्तिहरूको निधारमा गोली हानिन्थ्यो ।

भनिन्छ, माओसेसुउडको चीन वा तिब्बतमा समेत आध्यात्मिक परम्पराका विरुद्ध भौतिकवादी विचारधारा यति त्रूर तरिकाले लादिएको थिएन । खमेररुजको सवालमा त मार्क्सको धर्मले वर्ग सम्बन्ध लुकाउँछ भन्ने धारणालाई समेत पछाडि पारिदियो । यसप्रकार खमेररुज सत्ताले अतीतमा कुनै पनि जरा नभएको नयाँ प्रणाली बनाउनको लागि खमेरहरूको पहिचानको आधारभूत श्रोतको रूपमा यति लामो समयदेखि रहिरहेको संस्था बुद्धधर्मलाई निमिट्यान्न नै पार्न खोजेको देखिन्छ । बुद्धधर्मप्रतिको खमेररुजको नीति भनेको भिक्षुहरूलाई चीवर त्याग्न लगाउने, विहारहरू भत्काउने, सहयोग नगर्ने भिक्षुहरूलाई मृत्युदण्ड दिने नै थियो । यसले अन्ततोगत्वा: क्याम्बोडियामा बौद्ध संस्थाहरूलाई कमजोर बनायो ।

अचम्मको कुरा यहाँ पनि छ कि कम्युनिष्ट कम्युनिष्टहरू नै भएपनि अन्तमा आएर क्याम्बोडिया र भियतनामी सत्ताको बिचमा कुरा मिलेन र एक अर्कालाई शत्रुसरह व्यवहार गर्न पुग्यो । र पछि कम्युनिष्टहरूको भियतनामले आक्रमण गरेर नै खमेररुजको सत्ता ढल्न पुग्यो ।

यसरी लाखौं जनतालाई मारेर बनाएको क्याम्बोडियाको खमेररुज सरकार पनि धेरै टिकेन । विभिन्न परिस्थितिमा भियतनामले क्याम्बोडियामा हमला गरेर हेड समरिनको नेतृत्वमा नयाँ सरकार बनाइदियो । विभिन्न चरणहरू पार गर्दै सत्ताको भरमा लाखौं मानिसको ज्यान लिने पोलपोटको पनि अन्त्य दुःखद भयो । पछिल्लो सरकारले नै पोलपोटलाई नजरबन्दमा राख्यो जहाँ उसको मृत्यु भयो (अथवा उनले आत्महत्या गरे) । अनि विडम्बनाको कुरा बाल्यकालमा श्रामणेर बनेर पनि राजनीतिक नेतृत्वमा पुगेर बुद्धधर्मको नाश गर्न कुनै कसर बाँकी नराखेका पोलपोटको लासलाई उनकी श्रीमतिले बौद्ध परम्परा अनुसार नै दाहसंस्कार गर्नुपन्यो ।

भारतदेखि अफगानस्तानसम्मको इतिहास हेर्दा विभिन्न परिस्थितिहरूमा त्यहाँको सत्ताले बुद्धधर्मलाई अत्याचार गरेर अन्त्य गरिदिएको देखिन्छ । तर पनि क्याम्बोडियामा जस्तो हाकाहाकी बौद्ध भिक्षुहरूलाई मृत्युदण्ड नै दिएर, विहारहरू भत्काएर बुद्धधर्मको नाश गरेको भने निकै थोरै देशहरूमा मात्र भेटिन्छ ।

तर पनि गर्वको कुरा यो छ कि त्यहाँ बुद्धधर्मको बीजारोपण यति राप्रो ढंगले भएको रहेछ कि यस्ता कैयेन अत्याचारहरूको सिलसिलाका बाबुद पनि क्याम्बोडियन जनतामा बुद्धधर्मप्रतिको श्रद्धा डगमगाएन । १९७५को अन्तसम्म पनि खमेर जनजीवनको महत्वपूर्ण आधार भनेको बुद्धधर्म नै

रहिरह्यो । अनि खमेररुजको सत्ता समाप्तिसँगै त्यहाँको वातावरण सामान्य बन्दै गएपछि जनता स्वतः स्फूर्त भएर नै बुद्धधर्मको संरक्षणमा सक्रिय हुनथाले ।

युद्ध परिको क्याम्बोडियामा बुद्धधर्म

खमेररुजको कालपछि पनि क्याम्बोडियामा बुद्धधर्मसाथिको नियन्त्रण कम हुनथाल्यो । १९७९ देखि धार्मिक वातावरण अलि खुकुलो भयो । यसपछि खमेररुज कालमा भियतनाम गएर बसेका भिक्षुहरूलाई फिर्ता बोलाइयो । १९८७मा तेपभोडलाई संघराजाको पद दिइयो । धर्मयुक्तिक र महानिकायको भेद हट्टो । नयाँ भिक्षुहरूको प्रवज्यालाई सरकारले प्रायोजन गर्न थाल्यो ।

भियतनामी सेना फर्कपछि त्यहाँ क्याम्बोडियन जनता पार्टी गठन भयो । यसले १९९१मा नीतिपत्रमार्फत् बौद्ध संघसँग समन्वय गरेर बुद्धधर्मलाई क्याम्बोडियाको राज्य धर्मको रूपमा घोषणा गन्यो । १९९१मै निर्वासनमा रहेका राजा सिंहानुक फर्कर दुई निकायलाई दुवै जना संघराजा प्रतिष्ठापन गरेको छ । देशमा निर्वाचित सरकार छ, विकासका नयाँ नयाँ कार्यक्रमहरू ल्याइँदैछ ।

तर पनि यति छोटो समयमा १५सय वर्षको सम्यतालाई तहसनहस गरेको देशमा राज्य अथवा जनताले नै कोशिस गरेपनि क्याम्बोडियामा बुद्धधर्मलाई पहिले जस्तो स्थापित गर्न र जनतालाई पनि सहज रूपले जीवन गुजारा गर्न सकिरहेको छैन । एकातिर त्यहाँ खमेररुज कालीन शासकहरूलाई सजाय भैसकेको छैन, भने अर्कोतिर विनाश भएको अर्थतन्त्रलाई स्वाभाविक विकासको बाटोमा डोन्याउन पनि सजिलो छैन । यस्तो अवस्थामा आम जनतामा धर्म र संस्कृतिभन्दा पनि जीवनयापन र स्वाभिमानको जीवन फिर्ता पाउनु भनेको महत्वपूर्ण कुरा हो । यद्यपि, क्याम्बोडियाको जनतामा बुद्धधर्मप्रति श्रद्धा छ, ती शासकहरूले गरेको अक्षम्य अपराधका बारेमा कतै क्षोभ छ, कतै त्यो उनीहरूको कर्म हो र भोग्नु पर्छ भन्ने धारणा छ भने करै करुणा जागेर उनीहरूले माफी पाउन भन्ने पनि छ । यस्तो अवस्थामा त्यहाँ अहिले बुद्धधर्म नयाँ मोडबाट फेरि शुरू हुँदैछ भन्न सकिन्छ ।

अहिले त्यहाँ बुद्धशिक्षाले दुःख, पीर र असन्तुष्टीबाट छुटकारा पाउने प्रयासमा हुन्छन् । दुःख भनेको जीवनको अभिन्न अङ्ग हो र यसबाट पार पाउन धर्मको बाटोमा लाग्नु पर्छ भन्ने धारणा अझै जीवन्त छ । धेरैजसो पुरुषहरू केही समयाका लागि भएपनि प्रव्रजित हुन्छन् । महिलाहरूमा उमेर गएका विधुवाहरू अनागारिका वा मेइची बनेर विहारमा सेवा गर्न जान्छन् । उनीहरूका लागि न्याय र स्वतन्त्रताको लागि लडिरहनुभन्दा पनि मानवताको संरक्षण ठूलो कुरा हो ।

अर्कोतिर हेर्ने हो भने हजारौं वर्षसम्म थेरवाद बुद्धधर्म

अवलम्बन गरेर पनि क्याम्बोडियाली जनतामा भूत प्रेत र भाग्य, दोष वा भविष्य हेर्ने इत्यादिले प्रभाव पार्न छोडेको छैन । अफ ग्रह दशा, व्यापार, विवाह र बिरामी परेपनि भिक्षुहरूलाई मन्साउनको लागि गुहार्ने पनि चलन छ । अफ पापमोचनको लागि तथा विशेष लाभको लागि पालि सूत्र पढ्नेहरू समेत पाइन्छ । यसबाहेक केही युवा भिक्षुहरू राजनीति रूपमा सक्रिय छन् र देशको राजनीतिक व्यवस्थामा बोल्ने तथा सरकारको नीति वा कार्यक्रमको खुलेर विरोध गर्न्छन् ।

अहिलेको क्याम्बोडियाली बौद्ध समाज दुइ निकायमा विभक्त छ । एउटा पहिलेदेखि चलिआएको महानिकाय अनि पछि थाइ बौद्धहरूको सहयोगले बनेको धम्मयुक्तिक निकाय । महानिकाय ठूलो छ र समाजमा यो प्रभावशाली पनि छ । धम्मयुक्तिक निकायलाई पहिले राजसी संरक्षण पाएको भएपनि यसको प्रभाव नगर्ण्य छ । समग्रमा दुबैको बिचमा भाइचाराको वातावरण भने छ ।

अर्कोतर्फ थेरवाद नै भएपनि त्यहाँ परम्परावादी र आधुनिकवादी भनेर छुट्ट्याउने ठाउँ देखिन्छ । परम्परावादीहरू पहिलेदेखि जे गर्दै आएको हो, त्यसमा सीमित हुन चाहन्छन् भने आधुनिक शिक्षा, आधुनिक जनजीवन आदिको कारणले आधुनिकवादीहरू बुद्धधर्ममा अनेक प्रश्न प्रतिप्रश्न गरेर वैचारिक मन्थनमा सहभागी हुन चाहन्छन् । परम्परावादीहरू अध्ययन र विश्लेषणमा भन्दा पालि त्रिपिटकको अध्ययन र कण्ठ गर्नमा नै बढी केन्द्रित हुन चाहन्छन् । उनीहरू त विपस्सनालाई समेत बाहिरी प्रभावको रूपमा मान्ने खालका छन् ।

आर्थिक, सामाजिक तथा राजनीतिक कारणले आज क्याम्बोडियाली जनता विश्वका विभिन्न देशमा छरिएर बसेका छन् । जहाँ बसेको भएपनि अधिकांशले बुद्धधर्म छोडेको छैन । बरु आफ्नो देशमा बुद्धधर्मको विकासको लागि मनग्गे सहयोग जुटाइ रहेका हुन्छन् । सन् २०१८ फेब्रुवरीमा लुम्बिनीमा क्याम्बोडियन मन्दिरको उद्घाटन भयो । यसमा पनि विदेशमा बसेका क्याम्बोडियन जनताको ठूलो सहयोग थियो । उनीहरू पनि यस कार्यमा सहभागी हुन विभिन्न देशबाट आए ।

अन्तमा, क्याम्बोडिया विश्वकै यस्ता थेरै देशहरू मध्ये एउटा हो, जहाँ बुद्धधर्म निकै ठूलो उचाइसम्म पुर्यो, राजनीतिक व्यवस्थाले तहसनहस गर्न खोज्यो तर जनतामा बुद्धधर्मप्रति भएको असिम श्रद्धाले आज पनि एक बौद्ध देश भनेर सगौरव विश्वसामु आफूलाई प्रस्तुत गरिरहेको छ । यसले हामीलाई यो सिकाउँछ कि राजनीतिक अवरोधले गर्दा बुद्धधर्ममा कहिलोकाहिं मार आए पनि बौद्धहरूमा अधिष्ठान छ भने त्यस्ता मारक्षणिक मात्र हुन्छन् र मानिसहरूलाई सद्धर्ममा लाग्न कसैले रोक्न सक्दैन ।

 razeno@gmail.com

दर्शैं पर्व र बौद्धहरुको चासो

शिशिल चित्रकार

sowyam2552@yahoo.com

नेपाल विभिन्न चाडपर्वलगायत मन्दिरै मन्दिरको तथा विविध संस्कृतिको धनी मुलुक भनी देश विदेशमा चर्चा हुन्छ । विभिन्न सम्प्रदाय, मतावलम्बीहरुमा आआफ्नो तौरतरिका र मान्यता बमोजिम चाडपर्व मनाउने परम्पराकै निरन्तरताअनुरूप नजिक आइरहेको दर्शैं पर्व र बौद्धहरुको विश्वास बारे केही चर्चा गर्नु सान्दर्भिक हुने ठान्छु । यो चर्चा गर्नुभन्दा पहिला अझ विभिन्न संस्कृति, चाडपर्व, अनि मन्दिरै मन्दिरको (शहर-विशेषतः काठमाडौ) नेपाल र नेपालीहरु सँचौ धार्मिक र आध्यात्मिक तवरले कतिको धनी छ वा छैन भनी प्रश्न गर्नु असान्दर्भिक नहोला कि? यदि संस्कृतिमा धनी भएको मुलकमा अस्तव्यस्त रिथितिको अवस्था नहुनु पर्न थियो कि?

दर्शैंको प्रसङ्गमा विभिन्न देवदेवी, राक्षस-बधको कथादेखि रामद्वारा रावणको मरण दिनलाई विजया दर्शैंको रूपमा मानिरहेको प्रचलनबारे चर्चा गर्न अघि त्योसँग सम्बन्धित साहित्यको विवेचना गर्न जरुरी देखिएको छ । इतिहासको कालखण्डमा रामायण नै बुद्धकालीनभन्दा पछि लेखेको बारे चर्चा परिचर्चा भएको अवस्थादेखि आदिवासी जनजातिहरूले दर्शैं आफ्नो पर्व नभएकाले दर्शैं बहिष्कारको अभियान समेत भएको संस्मरणीय नै छ । यो बहिष्कार गर्नको मूल आधार पनि त रामायण र विभिन्न जातक कथाहरूको अध्ययन अनुसन्धानको नियोजन नै थियो होला भन्न सकिन्छ ।

बुद्धशिक्षाहरु लोप भएको अवस्था वा बौद्ध साहित्यलाई तोडमरोड गरेर अरु साहित्यहरु बनाएको अवस्था बारे विवाद नगरे पनि केही तुलनात्मक विश्लेषण गर्नु उचित नै हुन्छ । जातक कथा (४६१) दशरथ जातकमा उल्लेख राम पण्डित बाबु दशरथको आज्ञा अनुसार १२ वर्षको जंगल बासमा गएको तर रामायणमा १४ वर्षको बनवासको (बाल्यकालमा पढेको सम्फनाको आधारमा) कथामा केही भेद भइरहेको देखिन्छ ।

यी दुई फरक कथा नै भए पनि जातक कथा अनुसार भगवान् बुद्ध हुनुअघि विभिन्न बोधिसत्त्वको जन्मै दशरथको छोरा भएर रामको जन्म पनि एक हो । त्यो जन्ममा पिताको मृत्युमा शोक विलाप नगरी रोएर कराएर मरणभैसकेको व्यक्ति जीवित हुने होइन भनी अरुलाई सन्देश दिएर क्षान्ति पारमिता बढाउने जन्मको रूपमा लिएका छन् (हेनुहोला, आचार्य सत्यनारायण गोयन्काकृत, धारण करे तो धर्म, विपश्यना

- सम्राट अशोक चण्डाशोकबाट धर्माशोकमा रुपान्तरित भएको पनि खाली खुसियालीको दिनको रूपमा मनाउने नभई शस्त्रास्त्रस्ती आफ्नो राग, द्वेष हटाउन प्रयत्नशील हुने शिक्षाको रूपमा ग्रहण गर्नु सबैको लागि फलदायी

- विजया पर्वलाई संस्मरण गर्दै, धर्मचित बढाउने कार्य केही मात्र गर्न सकेमा पनि अधर्मी हुनबाट त बचित हुने क्षणलाई पनि कम आँक्न सकिन्दैन ।

विशेषज्ञ विन्यास, प्रथम संस्करण, जनवरी १९९९, पृ ८७)

त्यसैगरी अर्को जातककथा सामजातक (५४०) र श्रवणकुमारको कथा पनि विचारणीय छ भए अनुसार श्रवण कुमारको कथा (सम्फना अनुसार), अन्या आमाबुबालाई तीर्थाटनलगायत सेवा गरिरहेका थिए । राजा दशरथले मृग भनी वाण हिर्काउँदा नदीमा पानी थापिरहेको श्रवण कुमारलाई लागेर मृत्यु हुन्छ । राजा दशरथले त्यो कुरा पछि उसको आमा बाबुलाई सुनाउँदा आफूहरूभै पुत्रवियोग हुनुपर्ने श्राप दिन्छ । पछि राजा दशरथले रामलाई बनवास पठाउँदा, आफू पनि पुत्रवियोग भई मृत्युको प्राप्त हुन्छ । (यही नै रामायण? सम्फनाको आधारमा) ।

अर्कोतिर साम जातकमा राजा पिलीयक्खले स्वर्ण सामलाई पनि मृग भनी भुविकएर वाणप्रहार गरेका थिए । सामले आफ्नो आमाबुबाकहौँ पानी लिएर जानका लागि अनुरोधदेखि राजा पनि राजपात त्याग गरी अन्यो आमाबुबाको सेवा गर्न ईच्छा व्यक्त गर्दछ । तर वृद्ध आमाबुबाहरूले पनि आफू प्रजा भएको राजाको सेवा लिन योग्य नभएको देखी बुबाले राजाप्रति क्रोध नगरी अझ पत्तीलाई पनि क्रोध नगर्नु भनेकालगायत अन्तमा सत्यक्रियाद्वारा स्वर्ण सामपण्डित पुनर्जिवित मात्र नभई आमा बाबुलाई पनि दृष्टी प्राप्त हुन्छ । (सामजातक, षष्ठ खण्ड, भद्रन्त आनन्द कौसल्यायन, हिन्दी साहित्य सम्मेलन संवत् २०१३, पृ ७८-१०८)।

यी दुईकथाहरु के कस्तो अन्तरसम्बन्ध वा के कस्तो रूपमा प्रभावित वा कस्तो साहित्य श्रृजना भएको आदि इत्यादि तर्फ विवाद र विवेचना नगरे पनि प्रष्ट फरक देखिने कुरा चाहिँ एउटामा श्राप दिने, बदला लिने भाव छ भने अर्कोतिर क्षान्ति, त्याग, पश्चातापलगायत सत्यक्रियाको शक्तिको महिमा पढ्न सक्छौँ ।

यसैमा रिम्पोन्छे, श्रीधर राणाको केही अवधारणाहरू (बोधिपुष्पाङ्गली, भाग २, प्रथम संस्करण २०६३, डायरीमा सारिराखेको आधारमा, पुस्तक नभएको) सान्दर्भिक हुने ठानी

जस्ताको तस्तै उल्लेख गर्न उचित ढान्छु ।

“तपाईंलाई एउटा प्रश्न सोध्दछु ।”

१) “बाइबलले भन्छ कि परमेश्वरले यो विश्वलाई सात दिनमा बनाए र जिसस क्राइष्ट परमेश्वरका एक मात्र पुत्र हुन्, जसले उनलाई विश्वास गर्दैनन् उनीहरू सम्भवतः दुःखमा-दुर्गतिमा फस्दछन् ।

२) कोरानमा बताएको छ, अल्लाहबाहेक अर्को कुनैपनि ईश्वर हुँदैन र जसले अल्लाहमाथि विश्वास गर्दैनन्, उनीहरू शाश्वत दुर्गतिमा फस्दछन् र मुहम्मद नै अल्लाहका अन्तिम देवदूत हुन् । यसको तात्पर्य अरु सबै सिद्धबाबा या देवदूतहरू शैतानका दूत हुन् किनकि उनीहरूका शिक्षाहरू कोरानसँग शतप्रतिशत मिल्दैनन् ।”

“बौद्धहरूलाई मेरो उत्तर यस प्रकार छ:- यदि तपाईं बौद्ध हुनुहुन्छ भने कसरी तपाईंले ... आदिलाई आध्यात्मिक प्रामाणिक मान्युहुन्छ? के तपाईंले तथागतको शिक्षा र वचनहरूलाई ... तिनीहरूको शास्त्रभन्दा बढि प्रामाणिक ठान्युपर्ने होइन र? तपाईंलाई आफ्नो दृष्टिसँग सम्बन्धित कुराहरूमै धैरै भ्रमजस्तो छ । ... परन्तु तथागतका शिक्षा र उपदेशभन्दा

**पाप कर्म (अकुशल कर्म) कहिल्यै नगर्नु
पुण्य (कुशल कर्म) गर्दै जानु ।
आफ्नो चित्तलाई (मन) शुद्ध गर्नु
यही नै बुद्धको उपदेश हो**

बिश्व मोटर ट्रेडर्स

ख-२, ४०८, पुतलिसडक, काठमाडौं, नेपाल ।

फोन नं.: ४२३८९१४७, ४०३००४४, ०९२२९२२३०

E-mail: vishwamotor@gmail.com

टोयोटा, मित्सुबिसि, निशान, इसुजु, सुजुकि
इत्यादि गाडिका पार्ट्सहरूको साथै व्याट्रि र इन्भर्टरको
लागि सम्पर्क गर्नुहोस् ।

अन्य साधुहरूका उपदेश, भनाई र तत्सम्बन्धी शास्त्रहरूमा बढि विश्वास पनि गरिराख्नुभएको छ भने पकै पनि तपाईं यो शताब्दीकै सबभन्दा ठूलो मुर्ख हुनुहुन्छ ।”

... “सबै नेपालीहरूले शाक्यमुनि बुद्धको नाम सुनेका छन् र उनी नेपालको लुम्बिनीमा जन्मेका हुन् भनी गर्वसम्म गर्दैन् । सबै हिन्दुहरूलाई यो थाहा छ कि उनले केही तपस्या गरे, र बोधिप्राप्त गरे अतः ठूला योगी हुन् । परन्तु नेवार तामाङ्ग, शेर्पाजस्ता बौद्ध नेपालीहरूले समेत तथागत को हुन् र के हुन् भन्ने कुरा साँच्चिकै जानेका छैनन् ।”

यस परिवेशमा अन्य मतावलम्बी वा सम्प्रदायले मान्ने दरै हामी बौद्ध भनाउँदाहरूले पनि मानिरहेकोलाई कतिको युक्तिसङ्गत भन्न सकिन्छ । यस अर्थमा पनि दरैको बारेमा रचिएका विभिन्न कथाहरूलाई कतिको विश्वनीय मान्ने भनी प्रश्न गर्न शायद अनुचित नहोला ।

धम्मपदको एउटा गाथा संस्मरण गर्नु प्रासङ्गिक हुनेछः
सहस्रमणि चे वाचा-अनन्तथपदसहिता ।
एकं अत्थपदं सेयथो-यं सुत्वा उपसम्मति ।

अर्थः अर्थहीन वचन हजारौहजार कुरा गर्नुभन्दा अर्थसहितको एउटा मात्र गर्नु उत्तम, जुन सुनेर शान्ति प्राप्त हुन्छ । (-धम्मपद, गा.सं. १००, भिक्षु अमृतानन्द)

समाजमा चलेका यावत कथाहरूको प्रसङ्ग चलाउनुभन्दा अर्थसहितको सही अर्थयुक्त शिक्षा (साहित्यको) प्रचार-प्रसार नै आजको आवश्यकता हो न कि अर्थहीन परम्परालाई निरन्तरता दिनु । अझ थप भन्न सकौँ चाहे रामले रावण बध गरेका हुन् वा देवीले राक्षसहरूलाई मारेकी हुन्, त्यो खुसियालीको नाममा र्वेमात्र मनाउने कि आफूले पनि राक्षसहरू वा रावण (गलत तत्त्व?) लाई मार्नेगरी आफ्नो विजय गर्नेतर्फ अग्रसर हुने? यहाँ जीत भनेको कस्तो? अरूलाई मारेर जिल्लुलाई भनेको त कदापी होइन । आफैमा भएका विकृतिहरू विरुद्धको जीत नै वास्तविक जीत भएकोमा शायद दुईमत नहोला ।

यी कथाहरूको कुरा एकातिर राखेर इतिहासको कुरा सप्रात अशोक चण्डाशोकबाट धर्मशोकमा रूपान्तरित भएको पनि खाली खुसियालीको दिनको रूपमा मनाउने नभई शस्त्रास्त्ररूपी आफ्नो राग, द्वेष हटाउन प्रयत्नशील हुने शिक्षाको रूपमा ग्रहण गर्नु नै निश्चित रूपमा सबैको लागि फलदायी भई समग्ररूपमा समाजको हितहुने स्वतःसिद्ध छ ।

नजिक आइरहेको यस महत्वपूर्ण विजया पर्वलाई संस्मरण गर्दै, धर्मचित बढाउने कार्य केही मात्र गर्न सकेमा पनि अधर्मी हुनबाट त बंचित हुने क्षणलाई पनि कम आँकन सकिँदैन । यो महानपर्व र दिनको उपलक्ष्यमा सबैको जीवनमा रूपान्तरण हुने हेतु होउन भनी मंजूलमय मैत्री कामना गर्दछु । सबैको कल्याण होस् ।

बुद्धको जन्मभूमि राष्ट्र नेपालमा
सुख-शान्ति फैलिरहोस् ।
सम्पूर्ण नेपालीहरूमा धार्मिक चेतना
विकास होस् ।

हस्तिनापुर बहुउद्देश्यीय सहकारी संस्था लि.
चन्द्रागिरि न.पा. - ५, किसिपिडी, काठमाडौं । फोन नं.: ८-३१७८८८
ईमेल: hastinapursaccos@gmail.com

बुद्धको जन्मभूमि राष्ट्र नेपालमा सुख-शान्ति फैलिरहोस् ।
सम्पूर्ण नेपालीहरूमा धार्मिक चेतना विकास होस् ।

बलम्बु व्यायाम सहकारी संस्था लि.
बलम्बु-६, काठमाडौं, फोन नं. ८३१८८८८
ईमेल : bmc_coperative@yahoo.com

THREE GREAT BUDDHIST PILGRIMS OF CHINA

Amrit Ratna Tuladhar

Gorkhaland Supporter

E-mail: losthorizon@mail.com.np

This incurs as a complete summary of the three great Buddhist pilgrims of China and their distant journey records related to LUMBINI of Nepal, South Asia. The three great masters virtually include: Faxian, Huyensang and Yijing. They indeed form the Tri-Ratna or the Triple-Gem or even the Three-Jewels to some. You can also alternatively call them the Buddhist monks or the novices or the capers or the hermits or the saints or the sages or the mendicants or the friars or the priests or the ascetics or the seers or the recluses, you see. The Sub-Continent of China has the most ancient civilization of North Asia where authentic Buddhism prevailed as the leading religion by all means. It has surpassed the other popular philosophies like Confucius, Taoism and Zen. In other words, China is also the Cradle of Civilization which nobody can deny at all. By the way, China also claims to possess her own *Shangri-La* or even *Shambha-La*. However, many others bear their own versions like the “Ultimate Haven” or the “Valley of the Blue Moon” or the “Valley of Enchantment” or the Fountain of Youth or the Utopian Land or the “Land of Plum Blossoms.” Do excuse me for a while. I am afraid Huyensang set out on his pilgrimage to Nepal and India without the formal authorization from the Tang Court. His illegal departure from China therefore may have been one of the reasons why Huyensang deliberately sought an audience with the important foreign rulers in Central Asia and South Asia.

Be it known to all that it was Lumbini that finally put Nepal on the World Map as a “Zone of Peace”, you see. Lord Buddha is not only the Light of Asia, but also the Messenger of Universal Peace.” Lumbini is the “Fountain of Global Peace.” Lumbini is the “Fountain of Ritual Buddhism.” Lord Buddha is the “Apostle of Peace.” Lord Buddha is the “Advocate of Peace.” As a matter of fact, Lord Buddha is the Foremost Scientist on Earth. Praise be Lumbini Village Sacred Grove. Praise be Lumbini Development Trust. Glory be Goutam-Buddha International Airport.

- *The travel records of the three mighty Buddhist pilgrims of China including Faxian, Huyensang and Yijing decently prove to expose the source for cross-cultural encounters existing between Ancient China, Ancient Nepal and Ancient India.....*

- *Wish Lumbini had also been the serene premises where the honey bees have lost their stings; where the roses grew without any thorns; where the reptiles have lost their venoms. The particular method of “Simple living, high thinking” ought to be kept in everybody’s mind in a constant manner.*

Glory be Bodhi Television Channel. By today, China has erected a large Buddhist monastery in Lumbini which vividly reminds us all of the Shaolin Temple. This forms to be the biggest Buddhist lamasery established within Lumbini Village Pious Garden. Many sincere thanks to Beijing that China has in due time declared Nepal a “Zone of Peace.” This is what you call the top Sino-Nepalese solidarity at hand for sure across the Great Himalayan Ranges — the “Pure Abode of the Eternal Snows” and the Land of the Yeti — the “Abominable Snowman.” The three reverend figures also crossed the famous Bramhaputra River of Tibet in Central Asia. Mount Sagarmatha (Everest) remains important to us as is Mount Chomolongma (Everest) important to the Chinese. Sky kissing Sagarmatha is the “King of the Himalayas” with a technical height of 8,848 meters above the sea-level. Hence Nepal and China equally require to share Sagarmatha or Chomolongma which stands tall and majestic and it is the highest snow-capped peak in the globe after all.

The relevant faith put to sound practice in Lumbini is none other than Thervad Buddhism which the world famous scientist like Albert Einstein has also praised much. It is penned in the oriental vernacular of Pali consisting of the rich tenets propounded by Shakyamuni Buddha indeed. Or more accurately, in Nepal too “Thervad” introduced by Lord Goutam Buddha surpasses the other religions of Nepal including Bajrayan, Mahayan, Hinyan, Tantrism, Lamaism, Shravakyan, etc. Had not Lumbini lied in Nepal, no country on earth would ever declare Nepal a “Zone of Peace” on the long run, you see. This is why Albert

Einstein called the “Man of the 20th Century” wrote on the religion of the foreseeable future nearly 60 years back. Einstein’s precious version goes this way: “The religion of the future will be a cosmic religion. It should transcend personal God and avoid any dogma and theology. Covering both the natural and the spiritual, it should be based on a religious sense arising from the experience of all things natural and spiritual as a meaningful unity. Buddhism answers this description. If there is any religion that could cope with modern scientific needs, it would be Buddhism.” Lumbini is a World Heritage Site and a Preserved Monumental Sector. Lumbini International Airport is also the second international airport of Nepal in favor of all Buddhist pilgrims venturing from the worldwide atmosphere. Our daily motto sounds like: “*Buddhism from Lumbini to the world.*” All are basically put under compulsion to give a big support to Lumbini. Much to our regret, a Japanese Buddhist monk by the name of Yugata Nawatame got shot dead within the peaceful premises of the Japanese monastery itself. We need to convince and inspire Lumbini Development Trust to help lay Nawatame’s ghost to rest.

The travel records of the three mighty Buddhist pilgrims of China including Faxian, Huyensang and Yijing decently prove to expose the source for cross-cultural encounters existing between Ancient China, Ancient Nepal and Ancient India, you see as also applauded by Sir Tansen Sen on its superb importance. Lumbini precisely lies in Rupandehi District of south Nepal with Kapilavastu District and Navalparasi District perched on either sides respectively in the hot plains of the Terai Belt blessed by the scorching sun. Faxian, Huyensang and Yijing have equally bothered to focus their sane minds on Lumbini in particular at different periods, you see. They all have hailed from isolated China in order to pay top homage to Shakya-Muni Buddha. Their loyal efforts got paid simultaneously indeed. The historical dates of birth and death of these three big shots have appeared a bit controversial, you see. As such, I have hesitated to mention the concerned chronology in my proud write-up as this. Whatever **Faxian**, **Huyensang** and **Yijing** show up to be philosophical heroes of the Asian continent. All three of them have been enlightened some way or other. Previously, the Nepalese citizens were aware of Huyensang alone. Now that I have intended to have them garner any compulsory knowledge on Faxian and Yijing together

as well, you see. The especial case of Faxian and Yijing then became the hidden facts for a while. “Honor the past. Insure the future.” Let us not forget what Shakya-Muni Buddha preached his most faithful disciple namely Anand Bhante: “*After I am no more, O Anand! Men of belief will visit the place with faith, curiosity and devotion.....Lumbini, the place where I was born. The path to ultimate peace is spiritual discipline.*” Bhikkhu Anand happened not only to be a cousin brother of Lord Buddha; he also happened to be the most obedient follower during those days.

How wonderful to observe that these three holy figures have adjusted the mandatory packages to *Lumbini*, *Bodhgaya* and *Kushinagar* the precise places of Birth, Enlightenment and Demise of Shakya-Muni Buddha respectively. This is the Glory that was South Asia; this is the Pride that was South Asia; this is the Wonder that was South Asia of course. Lumbini, Bodhgaya and Kushinagar basically form the Eternal Triangle as well. Today “Lumbini” virtually lies in Nepal whilst “Bodhgaya” plus “Kushinagar” both virtually lie in India. Therefore LUMBINI, BODHGAYA and KUSHINAGAR together also appear to be the Trio Site of Pilgrimage amongst multi-national Asia. In other words, no devout Buddhist is supposed to miss these three important sectors during their life period at all. Lord Buddha’s Birth took place in Lumbini; Lord Buddha’s Enlightenment took place in Bodhgaya; Lord Buddha’s Demise took place in Kushinagar. Goutam Buddha’s death is rather termed as *Maha-Pari-Nirvan*; a Bhante’s or a Bhikkhu’s death is termed as *Pari-Nirvan*; whilst a death of a lay-disciple or a lay-follower or a lay-man is termed just as *Nirvan*. At present, **Lumbini**, **Bodhgaya** and **Kushinagar** can be reached by surface route, rail way and flight service. The holy Ganges River also plays an important role. It is the biggest river of India and flows from north-west India to south-east India, finally to pour into the Sea of Bengal. According to the geographical situation, Bodhgaya lies on the right side of the Ganges and Kushinagar lies on the left side of the Ganges serially. We must hail the Mandarin speaking three great Buddhist pilgrims like Faxian, Huyensang and Yijing to have willfully embraced Thervad Buddhism in particular to everybody’s benefits and China holds the largest population in the world. Their continental pilgrimage to LUMBINI stood fruitful and got paid at last. As such, “Lumbini Development Trust” is held

solely responsible to erect the memorable statues of these holy figures in Lumbini Village of Nepal without losing time by all means.

Thanks heaven the Government of Nepal has so generously established LUMBINI BUDDHIST UNIVERSITY, the first of its kind varsity introduced in the Himalayan Republic. It proves to be a milestone in the religious history of Nepal. Concerning the religious status, a Shramaner is obliged to teach in school, a Sthavir is obliged to teach in college and a Mahasthavir is obliged to teach in university. This is a global understanding indeed. I wish to convey my top felicitation to the three sentient masters like Faxian, Huyensang and Yijing even in a posthumous style. They all have attained cosmic Nirvan of course. It is a hundred per cent guarantee indeed. My the Nava-Ratna always shine bright in the Continent of Asia. The prominent pilgrims have showed up all the way from the remote parts of China to pay tribute to Lumbini of Nepal individually with all toils and efforts. Lumbini is a pure village where all visitors are supposed to abide by the “Pancha-Sheel” the precise translation of which goes the Five Moral Principles of Co-Existence. In pursuance to them, the five different colors including Yellow, Blue, White, Red and Green have also been flashed by the Buddhist Flag. The Buddhist Flag flutters in order to represent the five moral attitudes. As such, they all must refrain from smoking, drinking, gambling, dancing, singing, lying, killing, stealing, cheating, fighting, adultery, etc. Never forget that “Honesty is the best policy.” It is a special resort where all must savor vegetarian meals. Needless to remark, a vegetarian diet always signifies a long life plus a healthy life. It is a special village where meditation and retreat are also put to sound practice. Wish Lumbini had also been the serene premises where the honey bees have lost their stings; where the roses grew without any thorns; where the reptiles have lost their venoms. The particular method of “Simple living, high thinking” ought to be kept in everybody’s mind in a constant manner. Seek refuge in the Buddha! Seek refuge in the Dhamma! Seek refuge in the Sangha! Om - Mani - Peme - Hun.

However Sir Samuel Beal presents his comprehensive description on Lumbini which is as follows:

To the north-east of the arrow well about 80-90 li, we came to Lumbini (Lavani) garden. Here is the bathing tank of the Shakyas, the water of which is bright and

clear as a mirror, and the surface covered with a mixture of flowers.

To the north of this 24 or 25 paces there is an Ashok-flower tree, which is now decayed: this is the place where Bodhisattva was born on the eighth day of the second half of the same month, corresponding to the fifteenth day of the third month with us. East from this is a stupa built by Ashok-Raja, on the spot where the two dragons bathed the body of the crown prince. When Bodhisattva was born, he walked without assistance in the direction of the four quarters, seven paces in each direction, and said, “I am the only Lord in Heaven and Earth; from this time forth my births are finished.” Where his feet had trod, there sprang up great lotus flowers. Moreover, the two dragons sprang forth, and fixed in the air, poured down the one a cold and the other a warm water stream from his mouth, to wash the prince.

To the east of this stupa are two fountains of pure water, by the side of which have been built two stupas. This is the place where two dragons appeared from the earth. When Bodhisattva was born, the attendants and household relations hastened in every direction to find water for the use of the child. At this time, two springs gurgled forth from the earth just before the queen, the one cold, the other warm, using which they bathed him.

To the south of this is a stupa. This is the spot where Sadra, the Lord of Devas, received Bodhisattva in his arms. When Bodhisattva was born from the right side of his mother, the four kings wrapped him in a golden-colored cotton vestment, and placing him on a golden slab (bench) and bringing him to his mother. They said: “The queen may rejoice indeed at having given birth to such a fortunate child!” If the Devas rejoiced at the event, how much more should men !

By the side of these stupas and not far from them remains a great stone pillar on the top of which is the figure of a horse, which was built by Ashok-Raja. Afterwards, by the contrivance of a wicked dragon, it was broken off in the middle and fell to the ground. By the side of it is a little river of oil. This is the stream, which the Devas caused to appear as a pure and glistening pool for the queen, when she had brought forth her male child, to wash and purify herself in. Now it is changed and become a river, the stream of which still looks unctuous.

बौद्ध वृद्धाश्रम, बनेपालाई सहयोग

दिवंगत भिक्षु सुमंगल महास्थविरबाट स्थापित तथा हाल बुद्धविहार भूकुटीमण्डपबाट संरक्षित बनेपाको बौद्ध वृद्धाश्रमलाई भौतिक पूर्वाधार, आश्रम संचालनार्थ कुनैपनि रूपमा श्रद्धालु दाताहरुबाट सहयोग गर्न सक्नुहुन्छ, यहाँहरुको आर्थिक सहयोगले मात्र आश्रमलाई निरन्तरता दिन सकिने भएकाले वृद्धाश्रम सहयोगको अपेक्षा राख्दछ । आश्रमको स्तर उन्नतिका लागि सहयोग गर्ने निम्न दाताहरुलाई वृद्धाश्रमको तर्फबाट हार्दिक साधुवाद व्यक्त गर्दछौं ।

- १) प्रदीपरत्न तथा ताराकमल ताम्राकार, मस्तोलंबाट रु. १,००,०००/- (एकलाख) सहयोग प्राप्त ।
- २) कृष्णमान श्रेष्ठ, भक्तपुरबाट रु. ५१,०००/- (एकाउन्नहजार) सहयोग प्राप्त ।
- ३) करुणामुनि तथा ज्ञानहिरा स्थापित सपरिवार, पुतलीसडकबाट रु. ५०,०००/- (पचासहजार) प्राप्त ।
- ४) दिवंगत बुबा जगतमान वज्राचार्य तथा न्हुच्छेबहादुर वज्राचार्यको पुण्यस्मृतिमा ओजेश, रीना तथा रेणु वज्राचार्य, मैत्री स्कूल, छाउनीबाट रु. ५०,०००/- (पचासहजार) सहयोग प्राप्त ।
- ५) पद्महिरा ताम्राकार, दुर्गाबही, काठमाडौंबाट रु. ३१,०००/- (एकतीसहजार) सहयोग प्राप्त ।
- ६) श्री दिगुख्यः गुथी, ज्यासना पुचःको आयोजनामा भाद्र १४ गते आश्रममा पुगेका भ्रमण टोलीका २२ जना श्रद्धालु तुलाधरहरुबाट रु. २४,५६०/- (चौबीसहजार पाँचसयसाठी) सहयोग प्राप्त । (व्यक्तिगत रूपमा प्राप्तिलाई एकमुष्ट रूपमा समेटिएको)
- ७) सुर्ज-भक्त स्मृति कोष, छाउनीबाट रु. १५,०००/- (पन्ध्रहजार) सहयोग प्राप्त ।
- ८) प्रजिता पोटे-श्रेष्ठ, बनेपाबाट रु. १०,११०/- (दसहजार एकसयदस) सहयोग प्राप्त ।
- ९) स्वयम्भूवीरसिं तथा हितलक्ष्मी कंसाकार, पुतलीसडकबाट रु. १०,०००/- (दसहजार) सहयोग प्राप्त ।
- १०) मतिना तुलाधर, बागबजार (युएसए) बाट रु. ३,०००/- (तीनहजार) सहयोग प्राप्त ।
- ११) रिता महर्जन, बागबजारबाट रु. १,०२५/- (एकहजारपच्चीस) सहयोग प्राप्त ।
- १२) दिनेश महर्जन, सामाख्युसी-चक्रपथबाट रु. १,०२५/- (एकहजारपच्चीस) सहयोग प्राप्त ।
- १३) ज्ञानबहादुर पराजुली, बनेपा-८ बाट चिनी ५केजी, चामल ३बोरा, तेल ३लि., दाल ३केजी, आँटा १०केजी, चिया आधा केजी, च्यूरा ३केजी र बिस्कुट सहयोग प्राप्त ।

- बाँकी अर्को अंकमा

मैत्रीपूर्ण शुभेच्छासहित : आश्रमको सहयोगार्थ सबै महानुभावहरुले सम्पर्क गर्न सक्नुहोन्छ -

आध्यात्म. भिक्षु कोण्ठन्या

सल्लाहकार : दैतज्ञराज कायस्थ, बनेपा

फोन: ९८४९०४६९८८

फोन: ९८४३०२०६४६

दश पारमिता-८

॥ आचार्य भिक्षु कुमार काशयप

गत अंकपाखे ऋमशः—

थथे धाःबलय् जुजु संजयं नुगलं सह याये मफुत । अले मस्तयत् मुले च्वं वा धायेवं जालिकुमारं थःम्ह अबुं थःत धयाहःगु खँ धाल- 'महाराज, जितः मुलय् तयाबिज्यायेत, कृष्णाजिनीयात मुलय् तयाबिज्यायेत जिगु निति दोछि दां व जि केहँया निति सर्वशत मू थ्व ब्राह्मणयात बियाबिज्याहुँ ।

जुजु थःच्य् जालिकुमारं धाःथे हे ब्राह्मणयात ध्यबा बियाछ्वत । हानं छ्यम्वापिनिगु मतिना व स्नेहं हे जुजु संजय व महारानी फुस्तिदेवीया काय् वेस्सन्तर व भौ मद्दीदेवी लुम्से वइगु जुल । अभ जालिकुमारं बारबार विन्ति यायेवं जुजु संजयं थः काय् लित ब्वना हयेगु मती तल ।

छन्हु जुजु ख्वीद्वः सैन्य, सल, किसि ब्वना वनाः वेस्सन्तर का: वन । थ्व सैनिक दल वक पर्वतय् वःबलय् न्हापां ला वेस्सन्तरया मती थःत का: वःथे मता: । बोधिसत्त्वं मद्दीदेवीयात धाल, 'मद्दी, शायद भी अबुजुयात शत्रुतयस्त त्याकाः भीत न ज्वनेत थन सुं वयाच्वन । सो गुलि सैन्यत खनेदु, गुलि जुजुया ध्वाँय् खनेदु ।'

तर सैन्य दल सतिना वःलिसे धात्येगु खँ स्पष्ट जुल । मद्दी दकसिबे न्हापां ध्वाँय् शत्रु दलया मखुगु, थःगु हे देशया ध्वाँय् जुयाच्वगु खँ धाल । उखे संजय जुजु नं छकोलं सकल परिवारपि वनेव अप्वः हर्षोक जुइ धकाः न्हापां जुजुनि वेस्सन्तरया थाय् वन । अन वेस्सन्तर व मद्दीदेवी जुजु संजययात लँस्वः वल । इमि दथुइ कुशल वार्ता जुझ्वुकाः महासत्त्वं जालिकुमार व कृष्णाजिनीया विषयय् न्यन, छलपोलया यःपि निम्ह छ्यपित नं छन्ह ब्राह्मणयात दान बिया । व ब्राह्मण जूसां तःसकं छाःम्ह खनिः । मस्तयत दायाः यंकल । आः उपि मचात छु गथे जुल जिं मस्यू । यदि छलपोलं इमि बारे छु खँ रस्यो कनाबिज्याहुँ । थुलि न्यने दुसा जिमित तःसकं आनन्द जुइ ।

थया लिसलय् संजय जुजु थम्ह निम्ह मस्त कयातये धुंगु खँ वेस्सन्तरयात कन । वेस्सन्तरं अले थःम्ह मांया विषयय् अनेक खँ न्यन । अबलय् हे मांम्ह अन थ्यंकः वल । मद्दीदेवी महारानी फुस्तिदेवीया तुति पालि ज्वनाः "जि छलपोलया भौमचा" धकाः धाल ।

वेस्सन्तर नं थःम्ह मां फुस्ति महारानीयात वन्दना यात । थुबलय् हे लाक जालिकुमार व कृष्णाजिनी अन थ्यंकः

वल । मद्दीदेवी ब्वांवनाः काचाकक हे निम्ह मचायात धयुपुनाः मिखां ख्ववि स्वः स्वः वयेकल । छाति दुरु पिहाँ वल । वेस्सन्तर नं कायम्ह्यायापि खनेवं ब्वांवंगु अनसं गोतुलाः मूर्छा जुल ।

थुगु हे इलय् तःसकं भूकम्प जुल । महासमुद्रय चंगु लः तःसकं सन ।

लिपा जुजु संजयं न्वयागु थजु, जुझ्वुकूगु खँ लोमंका छ्वयेगु खँ धाल । हानं धाल, 'आः छं मां-बौ व दाजु-किजा तता-केहँया मन ति । कायमचां मां-बौया सुखया लागी अथवा मां-बौया दुःख मदयेका छ्वयेया लागी प्राण समेत त्याग याइ । उकिं छं थ्व ऋषि भेष तोताः राज-शासनया भार स्वीकार या ।'

तर बोधिसत्त्व उगु वन प्रदेशय् अफ सकल परिवारपि सहित लच्छि च्वनाबिज्यात । अले लिपा जिगु पारमिता गुणधर्म पूर्ण यायेगु ज्या सिधल भालपा: पर्णकुटी त्याग यानाबिज्यात । हानं व कुटीया छचालं स्वर्स्वं वसपोल मती तयाबिज्यात, अहो कुटी ! जिं थन न्ह्यला च्वनाः पारमिता गुणधर्म अन्त थ्यंकं पूर्ण याये धुन । धन्य थ्व थाय् ।

अनंलि तथंगु उत्सव लिसे वेस्सन्तर थःगु देशय् लिहां बिज्यात । सकल प्रजापिसं नं वसपोल बोधिसत्त्वयात स्वागत यानाबिज्यात ।

थ जुल बोधिसत्त्वया महान त्याग । बोधिसत्त्व गुलितक परोपकार उन्मुख जू धयागुया थ्व छगू दसु खः । मंगल सम्मतम्ह किसि दान ब्यूबलय् देशवासीया नुगलय् स्यागु, काय-म्ह्याय् व कलाः समेत दान ब्यूबलय् मानवया स्वतन्त्र-व्यक्तित्वप्रति धाः जूगु भाव थ्व बाखया मूल प्रत्याशित विषय मखु । अले छखे कायेगु-कायेगु, थः व थःपि जक कतिलाःसा करपिनिगु न्वयागुसां करपि न्वयाथे जूसां कायेगु लोभी ब्राह्मणत्व व मेखे बीगु बीगु न्वयागु बीगु त्यागी बोधिसत्त्वभाव म्हो बाला: मजू । थ्व जातक युगीन मान-समाजया म्हो परिचय मध्यू । लिसे मद्दीदेवीया थः जहानप्रतिया प्रेम, सतित्व व वेस्सन्तरया त्याग शीलताया दथुइया पारस्परिक द्वन्द्व वःबलय् इन्द्रं निगूयां पि जुइक थःम्ह दान काःवःगु नं म्हो महत्वपूर्ण मजू । नत्र वेस्सन्तरया त्याग लिपा मद्दीदेवीया शील (पतिव्रता) कलंकित जुइगु, अथवा शीलया पवित्रताया निति दान कुण्ठित जुइगु, गुगु निगुलि बौद्ध संस्कारयात मयः । अले अथे बिया बिया जक च्वनां लोभ संस्कारपिनिपाखे संसार गथे पार तरे जुइ धयागु गुगु तर्क थौ भीगु न्वयोने वइ, व धाइ- थौया हे भीगु तर्क खः ।

कथह....

परियति पुरस्कार तथा सम्मान

२० श्रावण, काठमाडौं। बौद्ध महिला संघ, नेपालले बुद्ध विहारभृकुटी मण्डपमा परियति पुरस्कार वितरण तथा सम्मान कार्यक्रमको आयोजना गरेको छ। प्रमुख अतिथि एवं संघका धर्मानुशासक भिक्षु धर्ममूर्ति महास्थविरसमक्ष पञ्चशील प्रार्थनाबाट शुरु भएको सो सभा विशिष्ट अतिथि श्रीलंकाली राजदूतावासका काउन्सिलर निलुशा दिलमिनी (Nilusha Dilmini) को उपस्थितिमा भिक्षु कोण्डन्य महास्थविरले धर्मदेशना गर्नुभएको थियो भने सभापति एवं संघका निवर्तमान अध्यक्ष डा. केशरी लक्ष्मी मानन्धरले थेरवाद बौद्ध संग्रहालयको पृष्ठभूमिसहित वर्तमान अवस्था बारे प्रष्ट पार्नुभयो।

प्रमुख अतिथि भिक्षु धर्ममूर्ति महास्थविरले संसारमा हालसम्म नेपालको लुम्बिनीमा मात्र रहेको थेरवाद बौद्ध स्थूजियमको स्थापना गर्न बौद्ध महिला संघ, नेपाललाई विशेष साधुवाद दिनुहुँदै लोप हुनलागेको थेरवाद बुद्धधर्म विस्तारै ब्युतिदै अधि बढ्दैगएको अवस्थामा बौद्ध महिला संघ, नेपालको गहाकिलो पाइलाले धर्मप्रचार अफ विशाल बनाउने चेतना रही रहोस् भन्ने कामना गर्नुभयो।

परोपकार हाईस्कूलमा संघद्वारा संचालित परियति शिक्षामा उत्तीर्ण हुने विद्यार्थीहरूलाई विशेष अतिथि निलुशा दिलमिनीले पुरस्कार प्रदान गर्नुभयो भने प्रमुख अतिथि भिक्षु धर्ममूर्ति महास्थविरले नेपाल थेरवाद स्थूजियमका लागि श्रीलंकाले प्रदान गरेको बुद्धमूर्ति उपहारका लागि विशेष अतिथि निलुशा दिलमिनीलाई तथा चीनबाट प्राप्त बुद्धमूर्ति भंसार कार्यालयबाट उपलब्ध गराउन आवश्यक सहयोग गर्ने श्री त्रिभुवनधर तुलाधर तथा श्री जाड्बु शेर्पालाई सम्मानस्वरूप बुद्धप्रतिमा प्रदान गर्नुभयो।

संघका निवर्तमान अध्यक्ष डा. केशरीलक्ष्मी मानन्धरको सभापतित्वमा सम्पन्न सो कार्यक्रमा उपाध्यक्ष वीणा कंसाकारबाट स्वागत मन्त्रव्य, सचिव कृष्णकली शाक्यबाट परियति बारे रिपोर्ट प्रस्तुति, विशिष्ट श्रेणीमा समुत्तीर्ण सुप्रिया वजाचार्यबाट आफ्नो अनुभव व्यक्त, महासचिव चन्द्रदेवी शाक्यबाट धन्यवाद ज्ञापन गर्नुभएको सो सभा संघका कार्यकारिणी सदस्य प्रतिसरा सायमिले संचालन गर्नुभएको जानकारी प्राप्त भएको छ।

बौद्ध वृद्धाथ्रम, बनेपाको पुनर्गठन

२८ श्रावण, काठमाडौं। भिक्षु सुमंगल महास्थविरद्वारा वि.सं. २०५२ सालमा स्थापित एवं बुद्धविहार भृकुटीमण्डपबाट संरक्षित भई संचालन भइरहेको बौद्ध वृद्धाथ्रम, बनेपाको

विधिवत रूपमा पुनर्गठन गरिएको छ। बुद्धविहार भृकुटीमण्डपका विहार प्रमुख भिक्षु कोण्डन्य महास्थविरको अध्यक्षतामा पुनर्गठन भएको बौद्ध वृद्धाथ्रमको उपाध्यक्षमा ऋमशः मोतिलाल शिल्पकार, उपाध्यक्षमा बलराम चित्रकार, महासचिवमा सानुबाबु सायमि, सचिवमा सुजनवीरसिंह कंसाकार, कोषाध्यक्षमा दिलरत्न शाक्य, सहकोषाध्यक्षमा सुरेश महर्जन तथा कार्यकारिणी सदस्यहरूमा अनागारिका अनुभमा, संजीव शिल्पकार, सुनील महर्जन, सुनकेशरी श्रेष्ठ रहनुभएको छ।

धर्मकीर्ति विहारका प्रमुख धम्मवती गुरुमां आश्रमको संरक्षक हुनुहुन्छ भने बनेपाका श्री दैवज्ञराज कायस्थ सल्लाहकार हुनुहुन्छ।

ज्ञानकीर्ति विहारको स्थापना दिवस

२८ श्रावण, काठमाडौं। ज्ञानकीर्ति विहार नयाँ बजारको १३ औं स्थापना दिवस तथा पवित्र अस्थिधातु निधान गरिएको वार्षिक उपलक्षमा विशेष पूजा सम्पन्न भएको छ।

विहारको प्राङ्गणमा रहेको बोधिवृक्ष तथा विहारको छानामा पवित्र अस्थिधातु निधान गरिएको चैत्यमा पूजा सामग्री परिक्रमा गरी मनाइएको उक्त कार्यक्रममा भिक्षुहरू पसन्नो, चन्द्रज्योति तथा अशोक भन्ते साथै उपासकोपासिकाहरूको उल्लेखनीय उपस्थिति रहेको थियो। हाल विहारमा वर्षाबास बस्नुभएका भिक्षु पसन्नोबाट अस्थिधातुसम्बन्धी उपदेश गर्नुभयो। विहार प्रमुख संस्थापिका नानी मैया मानन्धरबाट स्वागत मन्त्रव्य व्यक्त गर्नुभएको सो सभा मैया डंगोलले संचालन गर्नुभएको जानकारी प्राप्त भएको छ।

प्रशिक्षण सम्पन्न

४ भाद्र, काठमाडौं। युवा बौद्ध समूह काठमाडौंद्वारा जगतशुन्दर बनेकुथिमा आयोजित नेपाल भाषाको माध्यमबाट बुद्धधर्मसम्बन्धी लेखन बारे प्रशिक्षण र अन्तरक्रियात्मक कार्यक्रम सम्पन्न भएको छ।

प्रशिक्षक एवं नेपालभाषा टाईम्सका सम्पादक सुरेश किरण मानन्धरले नेपाल भाषा पत्रिका (सन्ध्याकालीन दैनिक) को लागि बुद्धधर्मसम्बन्धी लेख प्राप्त गर्न कठिनाइ भइरहेको जानकारी गराउँदै लेखन शैलीसम्बन्धी प्रशिक्षण गर्नुभयो।

कार्यक्रमका सभापति समूहका अध्यक्ष मदनरत्न तुलाधरले विशेष अतिथि एवं कार्यक्रमका प्रायोजक पंचवीरसिंह पुरस्कारका दाता पंचवीरसिंह तुलाधरलाई विशेष साधुवाद ज्ञापन गर्नुभएको शिशिल चित्रकारले जानकारी गराउनुभएको छ।

१८ जना कुलपुत्रहरू श्रामणेर भए

४ भाद्र, चन्द्रागिरी । किपुल्वास्थित एहिपस्सिक बुद्धविहारमा नेपालका ८५ौं संघनायक भिक्षु बोधिसेन महास्थविरको उपाध्यायत्वमा एक समारोहबीच विभिन्न जिल्लाका १९ जना कुलपुत्रहरूलाई श्रामणेर प्रव्रज्यादीक्षा प्रदान गरिएको छ । प्रव्रज्या समारोहमा संघनायक भिक्षु बोधिसेन महास्थविर, महास्थविरहरू भिक्षु राहुल, भिक्षु धर्ममूर्ति, भिक्षु कोण्डन्य, भिक्षु निग्रोधलगायतले शुभकामना मन्त्रव्य व्यक्त गर्नुभयो ।

विहारका संस्थापक प्रमुख भिक्षु पियदस्सी स्थविरको आचार्यत्वमा दीक्षित श्रामणेरहरू एवं अन्य ५ गरी जम्मा २३ जना श्रामणेरहरूलाई विहारमा आवश्यक अध्ययन-अध्यापन कार्य नियमित रूपमा संचालन भइरहेको छ ।

अमृतानन्द गुणानुस्मरण सम्पन्न

५ भाद्र, स्वयम्भू । अखिल नेपाल भिक्षु महासंघ, आनन्दकुटी विद्यापीठ, आनन्दकुटी विहार गुठी-संस्थाका संस्थापक एवं नेपालमा थेरवाद बुद्धशासनका एक पुर्णार्जगरक, राष्ट्रिय तथा अन्तर्राष्ट्रिय प्रखर व्यक्तित्व दिवंगत आचार्य महानायक डा. भिक्षु अमृतानन्द महास्थवरको ३२ औं गुणानुस्मरण सभा आनन्दकुटी विहारको धम्मागारमा नेपालका ८५ौं संघनायक भिक्षु बोधिसेन महास्थविरको विशेष उपस्थिति एवं माननीय संस्कृति, पर्यटन तथा नागरिक उड्डयन मंत्री जीवनराम श्रेष्ठको प्रमुख आतिथ्यत्वमा सम्पन्न भएको छ ।

माननीय मंत्री जीवनराम श्रेष्ठले, १५ वडा अध्यक्ष ईश्वरमान डेंगोल, आकुविका कार्यकारिणी सदस्य भिक्षु कोण्डन्य महास्थविरले दिवंगत भिक्षु अमृतानन्द महास्थविरको बहुआयामिक व्यक्तित्वसम्बन्धी चर्चा गर्नुभयो । अखिल नेपाल भिक्षु महासंघका अध्यक्ष भिक्षु धम्मसोभन महास्थविरको समेत उपस्थिति रहेको सो सभामा आनन्दकुटी विहारका सदस्य सचिव भिक्षु पञ्चामूर्ति महास्थविरबाट साधुवाद ज्ञापन, आनन्दकुटी विद्यापीठका प्रिन्सिपल सुजन वज्राचार्यबाट स्वागत मन्त्रव्य, आनन्दकुटी विहारका

उपाध्यक्ष भिक्षु धर्ममूर्ति महास्थविरको सभापतित्वमा सम्पन्न सो सभा विहारका काकास प्रज्ञारत्न घुल्लुले संचालन गर्नुभएको थियो ।

यसरी नै साँफ आनन्दकुटी विद्यापीठमा दीप प्रज्वलन कार्यक्रमको आयोजना गरिएको जानकारी प्राप्त भएको छ ।

तानसेनमा पंचदान सम्पन्न

९ भाद्र, पाल्पा-तानसेन । बरजु गुठी, पाल्पाले पाल्पामा अवस्थित बुद्धविहारहरूमा जुगः पंचदान कार्यक्रम उत्साहपूर्वक सम्पन्न भएको छ । बरजु गुठीको अगुवाईमा तानसेन पाल्पाका शाक्य, वज्राचार्य तथा बुद्धाचार्य कुलपुत्रहरू सबैलाई गुठीका पदाधिकारी कार्य समिति सदस्यलगायत अन्य सबै सदस्यहरूलाई श्री धर्मचक्र महाविहार, बिडिज्ञान टोलमा भेला गराई नेपाल परम्परागत बुद्धधर्म संघ पाल्पा शाखाका अध्यक्ष गुरु पुरोहित

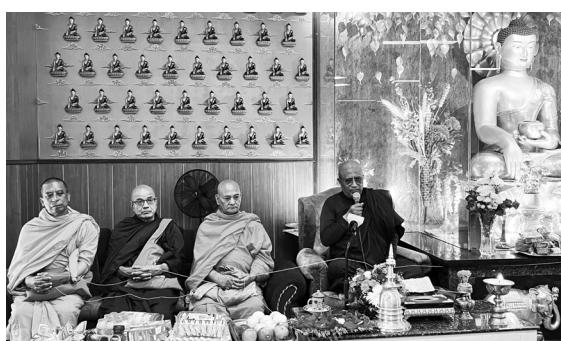
चिनियामान वज्राचार्यलगायत सबै गर्लजुहरूलाई आनन्द विहार, महाचैत्य विहारमा जुगः पंचदान गरिएको छ ।

आयोजित पंचदान कार्यक्रममा बरजु गुठीका अध्यक्ष सुरेशमान बुद्धाचार्यबाट स्वागत गर्नुहुँदै जुगः पंचदानको महत्व माथि प्रकाश पार्नुभएको थियो । विहारहरूमा रहेको दानशालामा दान व्यवस्थापन अनुसार शाक्य, वज्राचार्य र बुद्धाचार्य कुलपुत्रहरूलाई धार्मिक विधिपूर्वक दानप्रदान गरिएको थियो ।

पृथक सँस्कृति बोकेको तर दानवाक्य पाठ गर्नेजस्ता विस्तारै लोप हुँदैगइरहेको यस पंचदान कार्यक्रमको संवर्द्धन एवं प्रवर्द्धन गर्ने उद्देश्यले बरजु गुठी, पाल्पाले तानसेनका शाक्य, वज्राचार्य, बुद्धाचार्य कुलपुत्रहरूलाई भेला गराई धर्मचक्र महाविहार, आनन्द विहार र महाचैत्य विहारमा धिमे बाजाजागासहित गुरुजुहरूका साथ गुठीका पदाधिकारी कार्य समिति सदस्य र अन्य सदस्यलगायत सबै जना पंक्तिबद्ध भएर दानवाक्य वाचनसहित दानग्रहणपश्चात् जुग: पंचदान कार्यक्रम सम्पन्न भएको बरजु गुठी, पाल्पाका अध्यक्ष सुरेशमान बुद्धाचार्यबाट जानकारी प्राप्त भएको छ ।

प्रव्रजित दिवस सम्पन्न

१० भाद्र, काठमाडौं । बुद्धविहार भृकुटीमण्डपका प्रमुख एवं आनन्द भूमिका सम्पादक भिक्षु कोण्डन्य महास्थविरको ३५औं प्रव्रजित दिवस सम्पन्न भएको छ । नेपालका ८४ौं श्रद्धेय संघनायक भिक्षु बोधिसेन महास्थविरको विशेष उपस्थिति, अखिल नेपाल भिक्षु महासंघका अध्यक्ष भिक्षु फ्रा. खु. विशाल धम्मसोभन महास्थविरसहित पदाधिकारीहरू, अनागारिका संघको उपस्थितिमा विसं. २०४४ भाद्र १० गते संघाराम भिक्षु तालिम केन्द्रमा श्रामणेर प्रव्रजित हुनुभएका भिक्षु कोण्डन्यलाई विशेष आशीर्वचनसहित परित्राण-पाठ सम्पन्न भएको छ ।

उल्लेखनीय श्रद्धालु दाताहरूको उपस्थितिमा भिक्षु कोण्डन्यले श्रद्धेय भिक्षु संघ तथा अनागारिका संघलाई दानप्रदान गर्नुभएको जानकारी प्राप्त भएको छ ।

सर्वोच्चका न्यायाधीश विपश्यना केन्द्रमा

११ भाद्र, बुढानीलकण्ठ, काठमाडौं । उनीहरूले दिनदिनै लेख्नुपर्छ, तथ्य, सिद्धान्त र कानुनी व्यवस्थाको आधारमा प्रतिवादीहरूले ऐनअनुसार प्रतिकूल हुनेगरी सेवा प्रदान गरेको कारणले पीडितले क्षति ब्यहोर्नु परेको देखिँदा प्रतिवादीहरूको पुनरावेदन जिकिरसँग सहमत हुन सकिएन । दिनदिनै भन्नुपर्छ, संविधानको धाराअनुसार रिट निवेदन खारेज हुने ठहर्छ ।

हो, सर्वोच्च अदालतका न्यायाधीशहरूले दैनिक यस्तै आदेश दिनुपर्छ । यस्तै फैसला लेख्नुपर्छ । तर सर्वोच्च अदालतका ७ न्यायाधीशको २७ अगस्ट (२०२२) एउटा फरक दिनको रूपमा उदायो । उनीहरू बिहानै शिवपुरीस्थित विपश्यना ध्यान केन्द्र-धम्मशृङ्ख पुगे । विपश्यनाबारे परिचय लिए, आनापाना ध्यान गर्दै समाधि जगाउने अभ्यास गरे । शनिबारको छुट्टी सदुपयोग गर्दै न्यायाधीशहरू हरिकृष्ण कार्की, अनिलकुमार सिन्हा, सुस्मलता माथेमा, कुमार रेग्मी, हरि फुँयाल, मनोज शर्मा र नहकुल सुवेदी विपश्यना ध्यान केन्द्र पुगेर ध्यानको प्रारम्भिक अभ्यास गरेका हुन् ।

न्यायपरिषद् सदस्य रामप्रसाद श्रेष्ठ पनि शनिबारको ध्यानमा सहभागी थिए । न्यायाधीश हुन योग्यता जाँच्ने, न्यायाधीश बन्न नाम सिफारिश गर्ने निकाय न्यायपरिषद् हो । विपश्यना आचार्य रूप ज्योतीले सञ्चालन गरेको ध्यान कार्यक्रमा न्यायाधीश, बरिष्ठ अधिवक्ता, अधिवक्ता गरी १७७ जना सहभागी थिए । (ओत : <https://www.tguff.com/2022/08/2816>)

बौद्ध विद्वान् डा. गणेश माली रहेनग

२१ भाद्र, काठमाडौं । विज्ञान र गणित क्षेत्रमा ख्यातिप्राप्त एवं बुद्धधर्म र वैज्ञानिक दृष्टिकोणसम्बन्धी लेखकीय बौद्ध विद्वान् प्रा. डा. गणेश बहादुर माली ९४ वर्षको उमेरमा आफ्नै निवास क्षेत्रपाटीमा निधन हुनुभयो । लुति-ढल्कोमा उहाँको अन्तिम संस्कार गर्न अगाडि उहाँको सुगतिकामनासहित मरणानुस्मृति पाठ-पुण्यानुमोदन गरिएको थियो ।

नेपाल बौद्ध परियति शिक्षा, विश्वशान्ति बौद्ध शिक्षालय, अभिधर्म अध्ययन समाजलगायत विभिन्न बौद्ध संघसंस्थासित आवद्ध उहाँ डा. गणेश मालीले कुनैबेला आनन्दभूमि, धर्मकीर्ति बौद्ध मासिक पत्रिकामा निरन्तर लेखरचना लेख्दै आउनुभएको थियो । उहाँका श्रीमति, दुई छोरा तथा दुई छोरीहरू छन् ।